

FANZIN POLITIČKE ŠKOLE



2019.

Publikacija je objavljena
u okviru Političke škole za umjetnike 2019.

IZDAVAČ
BLOK—Lokalna baza za osvježavanje kulture

KONCEPT I ORGANIZACIJA
POLITIČKE ŠKOLE ZA UMJETNIKE
BLOK—Lokalna baza za osvježavanje kulture

POLAZNICI ŠKOLE
Ana Marina Lozica, Antoni Pastuović, Barbara Radelja, Domagoj Kučinić,
Dorothea Karabin, Gordana Šimić, Ivana Borovnjak, Ivana Pešut, Karla Crnčević,
Lejla Kalamujić, Lucija Marin, Luka Čuljak, Maja Flajsig, Marta Banić, Marta
Baradić, Martyna Michalowska, Maša Borović, Merisa Okanović, Miona Muštra,
Nastja Kljaić, Nevena Šaulić, Petra Matić, Rina Barbarić, Vida Skerk

UREDNIŠTVO FANZINA
Dorothea Karabin, Ivana Pešut, Karla Crnčević, Miona Muštra, Petra Matić

LEKTURA
Dorothea Karabin, Miona Muštra

DIZAJN
Ivana Borovnjak

TISAK
Sveučilišna tiskara

NAKLADA
100

Zagreb, 2019.

**ŠTO SAM NAUČILA U POLITIČKOJ
ŠKOLI ZA UMJETNIKE
(I SVE OSTALE)? / 6**

Gordana Šimić

**SELO GORI, A BABA SE ČEŠLJA:
IDENTITETI U BORBI
PROTIV KLASA / 8**

Ivana Pešut

**JOSIPA LULIĆ:
KAZALIŠTE POTLAČENIH
JE PROBA ZA REVOLUCIJU / 15**

Intervjuirao: Luka Čuljak

**DINKO KREHO:
KNJIŽEVNOST NIJE UTJEHA
ZA NEPOSTOJANJE RADIKALNE
POLITIČKE ALTERNATIVE / 18**

Intervjuirao: Luka Čuljak

**POSLJEDNJI DAN
POD ZEMLJOM / 21**

Lejla Kalamujić

Izbor iz poezije: Karla Crnčević

NEČIJA ŽENA, Maja Solar / 26

GRLO PUNO GELERA, Monika Herceg / 28

LABANOTACIJA #9, Esther Lee / 29

DEBLO, Marija Dejanović / 30

NAPOLJE IZ NAŠE MATERICE! / 32

Nevena Šaulić

**SITUACIJA OKO POBAČAJA
U POLJSKOJ I PRO-CHOICE
POKRET / 38**

Martyna Michałowska

prevela: Karla Crnčević

KADAR (VOŽNJE) U KAPU / 46

Serge Daney

Izbor radova: Ana Marina Lozica

IVO LOZICA / 60

**DOSTA AKTIVIZMA —
OSLOBODIMO STRUKTURE! / 66**

Petra Matić

ŠTO SAM NAUČILA U POLITIČKOJ ŠKOLI ZA UMJETNIKE (I SVE OSTALE)?

Gordana Šimić

- Da je kapitalizam nastao teškom otimačinom, nije iznikao ni voljom naroda niti pravednim zakonima (neće onda ni samo tako nestati)—trajalo je dok se mase obespravilo da nemaju što izgubiti.
- Prema *Zakonu o siromašnima* kuće nisu smjele imati strehu kako se siromašni beskućnici ne bi mogli sakriti—preteča antiskvoterskih zakona.
- Da još uvijek napamet i bez greške izgovaram „eksproprijacija eksproprijatora“ (indoktrinacija kroz MISS i TIPSS’).
- Da od klase ne možemo pobjeći, i koliko god da mislimo da (ni)smo radnička klasa—ostajemo eksploatirani... često sami sebe najefikasnije eksploatiramo.
- Civilno društvo je onoliko civilno koliko mu to kapitalizam dozvoli.
- Umjetničko djelovanje je „rad po sebi“, ideal rada kakav bi trebao biti.
- 8/8/8 dnevni raspored je krvavo izboren i zato ga ne bismo smjeli uzimati zdravo za gotovo.
- Mi žene smo dvostruko eksploatirane—i po pitanju roda i po pitanju rada.
- Socijalizam? Ne zvuči baš *sexy*? No, po pitanju sadržaja: aktualan ili anakron?
- Kultura i umjetnost se u socijalizmu stvarno/dokumentirano pred nose nosila radnicima, i kao konzumentima i kao stvaraocima—jesmo li sad korak naprijed ili nazad? Koliko koraka?
- Da diskurs o izjednačavanju totalitarizama ne pije vodu.
- „Totalitarni istok vs. demokratski zapad“—važi sve dok kosturi kad-tad ne ispadnu iz ormara — i svi su jednako iz-

- dajnički bijeli—bez obzira na boju kože koja ih je obavijala
- Da je revizionizam ovdje zrcalna iskrivljena slika revizionizma s druge strane istočne granice, odakle nam se u iskrivljenoj grimasi kesi naše vlastito lice.
- Da se nekim čudom leševi koje je nosila Sava vraćaju kao ukleti da bi svakih 50 godina ponovo plutali.
- Podsjeti me da je rat najokrutnija svinjarija, a narativ o žrtvama, krvnicima, herojima ne uspijeva prekriti nečistu savjest.
- Da su u jednoj zemlji radnika u ravnoj Posavini skulpture zajedno izrađivali umjetnici i radnici, skulpture se još drže, premda ih nagriža hrđa, do nekih umjetnika se također još može doći, a od radnika ni traga ni glasa.
- Čemu ovdje danas služi sindikat, ali ozbiljno, čemu?
- Univerzalno načelo je da su „oni jaki koliko smo mi slabi“.
- Ali Žene, Žene su još jače.
- Mi smo Antikapitalisti? U redu, no koja je alternativa?
- Socijalistička revolucija je bila kvantni skok u odnosu na postojeće socio-ekonomsko stanje, no svejedno „nije dovoljno *sexy*“ da se spominje kao alternativa.
- Hvala na reminiscenciji od Jannis—“Freedom’s just another word for nothin’ left to lose”²—do Penny³ “Well freedom just ain’t freedom when your back’s against the wall”—ili još bolje—“They can call it freedom. But slavery is the game.”

1 MISS—Marksizam i socijalističko samoupravljanje, TIPSS—teorija i praksa samoupravnog socijalizma—predmeti u srednjoškolskom obrazovanju u doba socijalizma.

2 Pjesma u izvedbi Jannis Joplin *Me and Bobby McGee*.

3 Penny Rimbaud, prije Crass, stihovi iz pjesme *Bloody revolutions*.

SELO GORI, A BABA SE ČEŠLJA: IDENTITETI U BORBI PROTIV KLASI

Ivana Pešut

„Ako nećete (radati) milom, onda ćete silom!“, poručili su još jednom, između redova, nasmijani hodači za život u ime demokracije, obitelji, života i Hrvatske. Na čelu ove kolone, kao i uzduž i poprijeko, veselo su stupale (ženstvene) žene. Dok se zaboravom oporavljamo od ostalih užasa hrvatskog zdravstva u kojem žene doživljavaju nezamislivo nasilje dok im se pružaju osnovne zdravstvene usluge, a zatim se njihova iskustva sumnjičavo propitkuju te se one javno prozivaju da o njima lažu, nije na odmet zaboraviti niti podjednako stravičnu činjenicu da se to zdravstvo polako privatizira. Nešto se moglo načuti i da ćemo u mirovinu moći tek blizu sedamdesete, ako je doživimo. Oko tristo žena ubijeno je u zadnjih deset godina, najčešće od strane partnera ili bivšeg partnera¹, hodači za život slobodno i veselo gaze na svom putu prema zabrani pobačaja bez obzira na zastrašujuće posljedice za živote žena (i posljedično, njihovih obitelji) i njihovo zdravlje u zemljama u kojima je on zabranjen, a teret obavljanja kućanskih poslova i dalje je većinom na ženama. Teško je u ovakvoj situaciji probavljivo da netko smatra da je feminizam (postao) suvišan. Čak i iz liberalne, ljudsko-pravaške perspektive, imam poteškoća proniknuti u „podržavam ljudska prava, ali prava žena, uf, joj ne znam baš, ja sam više humanist“ stav. Moja cinična strana zaključuje da feminizam nije seksi, a biti seksi je *must-have*. Međutim, za nas nadobudne feministkinje priča ne staje ovdje. Da fenomen ne bi ostao prejednostavan, pitanje nije samo „Feminizam?“, nego i „Kakav feminizam?“

Nekad davno neke feministkinje izborile su (nam) pravo glasa; gledala sam neki film u kojem su ih prisilno

hranili u zatvoru, i neki drugi u kojem se jedna od njih bacila pred nekakvog konja². Nakon žrtve te nesretnice neki muškarci su se sažalili i velikodušno ženama dozvolili da i one budu važne učesnice u demokraciji. Na ovim prostorima imali smo manje nesreće, pa se niti jedna nije morala iz tog razloga baciti ni pod konje, niti pod ostale životinje³. Naime, „U Jugoslaviji su žene dobile aktivno i pasivno pravo glasa, bez obzira na imovinski i obrazovni cenzus, narodnost i vjeroispovijest, nakon pobjede Komunističke partije Jugoslavije u Narodnooslobodilačkom ratu (članak 23. Ustava Federativne Narodne Republike Jugoslavije iz 1946. godine)“⁴. Nesreća u sreći prvih spomenutih nesretnica bila je u tome da, za razliku od drugarica na prostorima bivše Jugoslavije, pravo glasa nije pokrivalo baš čitavu žensku populaciju. Tako su pravo glasa zaslužile žene starije od trideset godina koje su kućevlasnice ili žene kućevlasnika ili najmoprimke koje plaćaju godišnju rentu od minimalno pet funti⁵. Ne ispunjavate kriterije? Bez brige! Kako je u nesreći uvijek lakše kad nisi sam(a), utjehu pruža činjenica da ih nije ispunjavalo niti mnogo žena u UK.⁶

Sličnu situaciju možemo zateći i u SAD-u. Sufražet-ski pokret zagovarao je pismenost kao uvjet za dobivanje prava glasa te time okrenuo leđa tada mahom nepismenim crnkinjama, imigrantkinjama odnosno/i ženama radnicama⁷. Što se tiče samih žena radnica, Angela Davis primjećuje da mnoge ionako nisu bile posebno zainteresirane za ovu borbu: „(...) the masses of working women were far too concerned about their immediate problems – wages, hours, working conditions – to fight for a cause that seemed terribly abstract“⁸.

Drugim riječima, za sufražetkinje uvjet nije bio univerzalno pravo glasa, neke od njih su kroz svoju borbu vrlo rado nastavile podupirati rasizam i šovinizam, a klasno pitanje je (otmjanim ženstvenim pokretima) pogurano pod tepih. Naravno, bilo bi previše naivno očekivati da se, kada govorimo o problemu „prava glasa“, suočavamo samo s pitanjem „za koga?“. Netko naivniji (ja donedavno?) bi po-

mislio da se tu priča približava kraju. Međutim, čak i ako na trenutak zažmirmo pred činjenicom da se *izlazak na izbore jednom u četiri godine, (ne)entuzijastično zaokružujući ime koji je potencijalno manje zlo, u nadi da će baš kandidat našeg srca biti i miljenik zadovoljavajućeg dijela ostatka populacije i tako doći na vlast i zatim održati svoja obećanja ne čini baš najsretniji oblik demokratske participacije u izgradnji/upravljanjem društva u kojem živimo*, problem nazvan „pravo glasa“ je ružno, višeglavo čudovište, i to ne na dobar način. Prvi put čitajući tekstove Clare Zetkin, ostala sam poprilično iznenađena nailazeći na njene apatične stavove prema ženskom pravu glasa.⁹ U svom govoru iz 1889. rekla je: „Stanje u zemljama u kojima navodno postoji univerzalno, slobodno i direktno pravo glasa, pokazuje nam njegovu relativno beznačajnu vrijednost. Pravo glasa koje nije popraćeno ekonomskom slobodom predstavlja ni manje ni više nego promjenu bez glave i repa“¹⁰. Davis je na ovaj način sažela taj problem: “As working women knew all too well, their fathers, brothers, husbands and sons who exercised the right to vote continued to be miserably exploited by their wealthy employers. Political equality did not open the door to economic equality.”¹¹. Pritom ću za svaki slučaj naglasiti da nisam postala zagovornica ukidanja prava glasa ženama, ali očito da sam stotinjak godina *late to the party* pa mi je poduže trebalo da i sama vidim njegovu problematiku (#MillennialSnowflake now complaining about having rights!). Rekla bih: glasajte do preksutra, ostat ćete siromašni! (Ali, ipak glasajte?) Ako se neki drugi radnik/radnica nakon lokalnih, nacionalnih ili nedavnih euoparlamentarnih izbora osjeća kao da izlaskom na njih kroji svoju sudbinu, želim da i meni preporuči marku vitamina C¹² koji koristi.

Sto godina kasnije, borbe koje izuzimaju pitanje klase formirale su se u novi oblik. Ovaj apsurd pronašao je svoje idealno utjelovljenje u jednom članku na koji sam nedavno naletjela. Bloomberg Bussinesweek krajem ožujka ove godine izvještava: „*How Dow Chemical Got Woke: The big conservative chemical company with a legacy of making napalm*

during the Vietnam War has a gay CEO“¹³. Naravno, znatiželjnici mogu jednostavnim guglanjem tvrtke Dow Chemical Company vidjeti da je dotična zaslužna za mnogo više od napalma. Ovo je doista malen korak za čovjeka, ali velik za čovječanstvo – napokon je i LGB¹⁴ zajednica dobila priliku sudjelovati u menadžeriranju proizvodnje oružja! Ovo me odmah podsjetilo, na tragu slične tragedije politike identiteta, na vijest od prije nekoliko godina, kada je Ana Brnabić, tada novoimenovana premijerka Srbije i „prva javno deklarirana gay političarka u Srbiji“ poručila radnicima Fiata da prekinu štrajk, sumnjajući na njihovu političku izmanipuliranost. Radnici Fiata, ne razumijevajući nagli progresivni skok koji je u to vrijeme zadesio Srbiju uslijed dobivanja premijerke lezbijke, komentiraju za DW: „(...)”Mi već odavno iz sile štrajkamo glađu“, dodaje njegov kolega. Kaže nam kako “normalnu” plaću nisu dobili već pet godina, a zdravstvena knjižica im nije potvrđena dvije godine. Primali su nekad po 5.000 (oko 40€), nekad ni dinar, nekad dvadeset posto obračuna. U zadnja dva mjeseca su dobili su samo sto dinara (0,80 €).“¹⁵ Naime, u to vrijeme „(r)adnici traže isplatu onoga što su zaradili i redovne plaće, urednu evidenciju njihovog radnog staža i uplate za mirovinsko i zdravstveno osiguranje koje tvornica nije platila. Od očaja se ovog ožujka jedan radnik objesio u tvorničkoj hali, što je njegove kolege još više učvrstilo u odluci o štrajku. Četvorica radnika Goše čak i štrajkaju glađu“¹⁶. Naši „protivnici“ su izborili premijerku lezbijku, a mi ženu predsjednicu. Kao žene i kao lezbijke, imamo li zajedničke ciljeve? Imamo li zajedničke interese?

Bez mogućnosti da u ovom radu pretjerano ulazim u dinamiku između pripadnosti određenoj klasi¹⁷ i pripadnosti određenom identitetu, prethodnim primjerima samo sam okrnula problematiku njihovog kompliciranog odnosa. Kapitalizam proizvodi identitete i onda ih koristi za ostvarivanje profita (od oslanjanja na besplatni reproduktivni rad do komercijalizacije njihovih simbola – kupite *rainbow feminist* šalicu i pokažite da ste feministkinja koja podržava *pride!*). Prema Gonan i Gonan: „Prije svega, jedno su politike

identiteta kao političko organiziranje ljudi na osnovi nekog dijeljenog iskustva opresije, a sasvim nešto drugo promišljanja koja kritiziraju monolitnost apstraktne radničke klase, modernističkih meta-narativa koje je okružuju te privilegirane metafizičke radničke klase nad empirijskom¹⁸. Međutim, dalje upozoravaju na složenost ove dinamike: „Iako je potrebno kritički se postaviti prema identitetskim politikama, ono što se prilikom napada na njih implicitno postavlja kao pitanje jest legitimnost diskusija o raznim linijama opresije koje nisu jasno čitljive kao klasna opresija, odnosno koje su s njome puno složenije povezane“.¹⁹

U svom manifestu *Feminizam za 99%*, Arruzza, Bhattacharya i Fraser (o liberalnim feministkinjama) pišu: „One žele svijet u kojem se zadaća upravljanja eksploatacijom na radnom mjestu i opresijom općenito u društvu dijeli ravnomjerno između muškarca i žene vladajuće klase. Radi se o zapanjujućoj perspektivi dominacije jednakih mogućnosti, koja od običnih ljudi zahtijeva da u ime feminizma budu zahvalni što im žena, a ne muškarac, rastura sindikat, šalje dron i usmrti roditelja, ili zatvara djecu u kavez na granici“²⁰, te se pitaju: „(h)očemo li nastaviti zagovarati „dominaciju jednakih mogućnosti“ dok planet gori? Ili ćemo iznova osmisliti rodnu pravdu u antikapitalističkoj formi koja će nadići aktualnu krizu i voditi prema novom društvu?“. Sve dok cilj borbe doseže svoj maksimum na „a gay man as a CEO of a conservative chemical company“, dojam koji ostaje je da, iako je očito da (selo) gori – baba se uporno nastavlja češljati.

Problem-kojem-se-u-RH-ne-nazire-rjesenje.html (Posjećeno 12. 6. 2019.)
M.M. „Pet žena ubijeno ove godine, 18 lani, 300 u 10 godina“. HRT. <https://vijesti.hrt.hr/462968/nacionalni-dan-borbe-protiv-nasilja-nad-zenama-5> (Posjećeno 12.6.2019.)

- 2 *Iron Jawed Angels* iz 2004. i *Suffragette* iz 2015.
- 3 U Narodnooslobodilačkoj borbi borilo se preko 100 000 žena.
- 4 Gregorina, Andreja. „Pet funti godišnje“. Slobodni filozofski. <http://slobodnifilozofski.com/2017/12/pet-funti-godisnje.html> (Posjećeno 25. 5. 2019.)
- 6 Representation of the People Act, 1918. <https://www.parliament.uk/documents/upload/1918-rep-people-act.pdf> (Posjećeno 25. 5. 2019.)
- 6 Za usporedbu bližu ovom vremenskom razdoblju, vidjeti razvoj ženskih prava (i prava glasa) u Rusiji nakon Oktobarske revolucije. U svom tekstu, u kojem „analizira položaj žena u carističkoj Rusiji i nakon Oktobra, ukazujući na važnost promišljanja „ženskog pitanja“ kao dijela klasne borbe i emancipatornih dosega revolucionarnog nasljeđa u području socijalnih, ekonomskih i političkih prava, koja su danas ponovo pod direktnim udarom kapitala“, Maja Solar piše: „Sve žene u Rusiji su odmah nakon revolucije dobile puna građanska prava, puno pravo glasa i mogućnost aktivne participacije u političkom i društvenom životu“ (Solar, Maja. „Dok se svaka kuharica ne politizuje“. Slobodni filozofski. <http://slobodnifilozofski.com/2018/03/dok-se-svaka-kuharica-ne-politizuje.html> (Posjećeno 12. 6. 2019.)
- 7 Davis, Angela Y. *Women, Race & Class*. New York: Vintage Books, 1983.
- 8 Ibid. 123.
- 9 Zetkin, Clara. „Za oslobođenje žena!“. Slobodni filozofski. <http://slobodnifilozofski.com/2017/03/za-oslobodenje-zena.html> (Posjećeno 1. 6. 2019.)
- 10 Davis, Angela Y. *Women, Race & Class*. New York: Vintage Books, 1983. 123.
- 11 Ibid.
- 12 Saznaj više od: Ivan Pernar
- 13 Green, Jeff. „How Dow Chemical Got Woke“. Bloomberg Businessweek. <https://www.bloomberg.com/news/features/2019-03-20/how-dow-chemical-got-woke> (Posjećeno: 1. 6. 2019.)
- 14 Odvojila sam LGB jer sam se ovdje fokusirala samo na seksualnu orijentaciju, te promatram TIQ pitanja kao izdvojena pitanja.
- 15 Kljajić, Sanja. „Štrajkovi u Srbiji: „Mi smo radnici, a ne životinje!“. DW. <https://www.dw.com/hr/%C5%A1trajkovi-u-srbiji-mi-smo-radnici-a-ne-%C5%BEivotinje/a-39765582> (Posjećeno 1. 6. 2019.)
- 16 Ibid.
- 17 Kao što se neću baviti niti problematikom definiranja klase; što iz razloga ograničenja dužine teksta, što iz manjka namjere da ga pretvaram u akademski članak.
- 18 Lina Gonan, Mia Gonan. „Transfobija i ljevica“. Slobodni filozofski. <http://slobodnifilozofski.com/2018/12/transfobija-i-ljevica.html> (Posjećeno 5. 6. 2019.)
- 19 Ibid.
- 20 Arruzza, C., Bhattacharya, T., Fraser, N. *Feminizam za 99%: Manifest*. Tiskara Zelina, 2019. 8.

1 N1 Hrvatska. „Nasilje nad ženama: Problem kojem se u RH ne nalazi rješenje“: N1. <http://hr.n1info.com/Vijesti/a350342/Nasilje-nad-zenama->



Ilustracija: Nastja Kljaić, *Radnice Umjetnice*

JOSIPA LULIĆ: KAZALIŠTE POTLAČENIH JE PROBA ZA REVOLUCIJU

Intervjuirao: Luka Čuljak

LUKA ČULJAK Kako si došla na ideju da se baviš metodom / Kazalištem potlačenih? Otkada i koliko se baviš kazalištem?

JOSIPA LULIĆ Moj prvi susret s kazalištem potlačenih bio je relativno slučajan, odnosno obilježen nasumičnostima logike fondova za razvoj civilnog društva u devedesetima: u mojoj je školi 1996. proveden neki projekt s ciljem korištenja kazališta potlačenih kao metode osnaživanja djece u post-konfliktnim društvima ili nešto slično. Nisam tada imala pojma o projektnoj logici, ciljevima i indikatorima, ali me susret s kazalištem potlačenih oborio s nogu. Našla sam se već tada potpuno u njemu: imala sam prilike nešto stvarati, aktivno sudjelovati umjesto da samo pratim predavanja: vježbe koje smo radili bile su iznimno zabavne, a teme koje smo obrađivale su me itekako zanimale i imale smisla. Početkom nultih, kada se preko Nataše Govedić i Vilija Matule organizirala prva radionica kazališta potlačenih u gradskom kazalištu Zorin dom u Karlovcu, u čijoj sam dramskom studiju tada bila aktivna već godinama (bez sumnje potaknuta i iskustvom foruma), odmah sam se priključila. Za razliku od većine ostalih stvari u životu, posebno onog dijela koji se ticao studija, ovdje sam bila duboko u praksi prije nego što sam uopće krenula čitati teoriju, i to mi je dalo specifičan pogled na metodu. Poznavala sam je iznutra, kao sudionica, učila sam gledajući, slušajući i djelujući, te sam tek naknadno dala toj svojoj praksi neki teorijski okvir. I danas je to put kojim vodim svoju praksu: prvo prođemo

iskustveno radionicu, učimo kroz tijelo i odnose, onda možemo doći do teorije zašto to radimo i kako se taj naš rad reflektira politički.

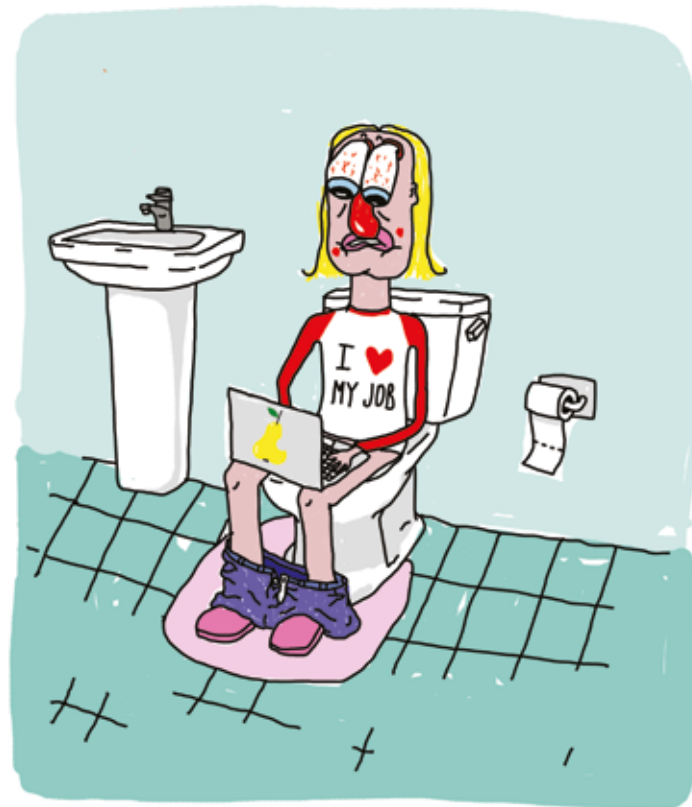
LČ Koji je odnos moći u metodi? Možda da nam kratko objasniš razliku od klasičnog pozorišta.

JL Augusto Boal, koji je začetnik metode, oslanjao se s jedne strane na revoluciju u kazalištu koju je donio Brecht, a s druge strane na pedagogiju potlačenih (odnosno kako je kod nas prevedena, pedagogija obespravljenih), Paula Freirea. Kazalište potlačenih se na Freirea oslanja u dva bitna aspekta: prvi je njegova ideja praksisa, kao teorijski osmišljenog djelovanja nasuprot aktivizmu (koji djeluje ne propitujući sistemski okvir, čime ponavlja status quo) i verbalizmu (koji teorijski razumije svari ali nema volje niti znanja da djeluje), a drugi je upravo pitanje moći, centralan za njegovu pedagogiju. Kod Freirea se javlja ideja učitelja koji nije kao u tradicionalnim školama netko tko ima znanje i prenosi ga drugima, već netko tko osigurava prostor unutar kojeg dolazi do učenja u zajednici. Kod Boala se po istom principu brišu stroge podjele tradicionalnog kazališta: publika ulazi na scenu i postaje glumcima, nema scenarista i režisera, predstava se radi komunitarno i u potpunosti ovisi od situacije u kojoj se nalazi. Ne postoje dvije iste izvedbe.

LČ U kojoj mjeri se kroz komunitarizam dolazi do osnaživanja, uvjetno rečeno, potlačenih subjekata i da li se kroz samu formu kao i ishod kod učesnika_ca ono prepoznaje kao političko emancipiranje?

JL Osnaživanje u kazalištu potlačenih dolazi iz dvaju izvora, forme i sadržaja. Na formalnoj razini, omogućava se sudionicama_ima korištenje vlastite estetike, postavlja ih se u egalitarne pozicije, inzistira se na zajedničkom djelovanju i samoorganizaciji kako bi uopće došli do predstave.

Na sadržajnoj razini, osnaživanje dolazi kroz teme koje se prikazuju, konkretne situacije tlačenja prepoznate od sudionika_ca i publike. No, one se ne prikazuju u zatvorenoj formi, kako bi proizvele empatiju ili katarzu, već otvorenoj, kako bi potakle na djelovanje. Samim ulaskom publike u likove protagonista koji onda pokušavaju drugačije postupiti u zadanoj situaciji, direktno se događa samoorganizacija, razmjena ideja, propitivanje tlačenja, pokušaji promjene, djelovanja. Ono što je Boal nazivao 'probom za revoluciju'.



Ilustracija: Rina Barbarić, *I love my job*

DINKO KREHO: KNJIŽEVNOST NIJE UTJEHA ZA NEPOSTOJANJE RADIKALNE POLITIČKE ALTERNATIVE

Intervjuirao: Luka Čuljak

LUKA ČULJAK Od kada pišeš književnu kritiku?
Kako je kod tebe išao proces od poezije do kritike?

DINKO KREHO Iz današnje perspektive čini mi se da sam i poeziju i kritiku pisao, ili barem pokušavao pisati, i prije nego što sam imao jasnu predodžbu o tome što bi jedna ili druga trebale biti. U proteklih petnaestak godina, nastupao sam kao pjesnik i kao kritičar usporedo, ali i na smjenu; problemi su nastajali onda kad bih povjerovao da se moram opredijeliti za ono što 'doista jesam'. To je rezultiralo i svojevrsnim krizama identiteta, pa i višegodišnjom apstinencijom od pisanja poezije. Sad na uloge pjesnika i kritičara gledam upravo tako -- kao na uloge u književnom životu, u nekim aspektima možda komplementarne, ali međusobno jasno razgraničene, i takav mi se pristup čini oslobađajućim.

LČ U kojoj je mjeri kritika prepoznata u književnom polju?

DK Sve mi se više čini da je, strukturno gledano, sudbina kritike da bude pogrešno prepoznata, da stvara nesporazume. Rekao bih da se dominantna percepcija kritike u našem (postjugoslavenskom) polju u proteklih desetak godina definitivno promijenila, pod utjecajem niza faktora – osiromašenja i urušavanja izdavačke infrastrukture, jačanja društvenih medija, kontinuirane preobrazbe polja pod pritiskom tržišne logike, novih shema podjele rada u polju, itd. Ne mislim, poput mnogih, da je glavni pro-

blem u tome što se sve češće pišu PR tekstovi prerušeni u kritiku, premda i taj fenomen svakako zaslužuje pažnju. Mislim da je puno veći problem činjenica da kritika, uslijed djelovanja raznih silnica, strukturno dolazi u položaj da služi kao reklama i promocija, ili da naprosto bude ignorirana – ma kako ustvari bila pisana i ma što u njoj zapravo pisalo.

LČ Da li književna produkcija prati socijalna i ekonomska pitanja? (Možda neki primjer?). Ako je odgovor uglavnom ne, kako se onda književna produkcija uopće pozicionira?

DK U smislu manifestne tematizacije, socijalna i ekonomska pitanja redovno se pojavljuju u domaćoj književnoj produkciji, i ne samo to – tematizacija takvih pitanja sve češće postaje uvjet za recepciju. Dovoljno je pogledati, recimo, brojne natječaje za kratku priču unutar hrvatsko-srpskog jezičnog područja: čitanje nagrađivanih tekstova posljednjih godina jasno nam otkriva da je određena mjera društveno-političke didaktičnosti itekako poželjna u mejnstrimu. Nisam baš sretan s tim. Prvo, postoje puno bolji načini da se ispostavi politička poruka nego što je to pisanje proze ili poezije. Drugo, i važnije, jurnjava za političkom 'aktualnošću' na tematskom nivou prečesto oduzima književnosti njezine istinske političke, a onda i emancipatorne potencijale – koji leže, uvjeren sam, u ravni forme, postupka, prosedea.

LČ Smatraš li da je pisanje poezije danas političan čin?

DK U smislu u kojem je 'sve politika', naravno da pisanje poezije nije izuzeto. Ali kakva politika, koja politika, na kojoj je razini tražiti? Da parafraziram pjesnika i teoretičara Miklavža Komelja: književnost ne može biti nadomjestak ili utjeha za nepostojanje radikalne političke

alternative u odnosu na sistem u kojem živimo. S druge strane, mislim da poezija sadrži veliki politički potencijal upravo činjenicom svoje upletenosti u jezik, dakle i u ideologiju i njene neuralgične točke. U konkretnom trenutku u kojem živimo, jezik poezije može nam otvoriti posve nove perspektive u odnosu na otuđujući jezik vulgarnog utilitarizma i pohlepe u koji smo uronjeni. To nipošto nije malo.

POSLJEDNJI DAN POD ZEMLJOM

Lejla Kalamujić

Diši, diši, govore.
Zemlja se sasipa.
Tonem, sve dublje i dublje.

...

Godina je 1976. August mjesec. Sutra ujutro krećemo na more. Gradac, rudarsko odmaralište. Ne znam šta ću od sreće. Tako se dijete može radovati samo onom što nikad vidjelo nije. Mama i tata spremaju kofere. Tada ih odnosi do auta. Smije se i jedan po jedan trpa u gepek. Do ponoći nisam mogla zaspati od uzbuđenja.

Ujutro me budi vriska. Puna je kuća. Majka sriče imena svoje braće. Pada u nesvijest. Žene je šamaraju, polijevaju vodom. Govore. Noćas, u trećoj smjeni, desila se nesreća u našem rudniku. Eksplozija. Petnaest mrtvih, među njima i daidža Kasim. Povrijeđene još izvlače, traže pomoć. Tata trči kroz kuću. Uzima ključeve od auta. I ja bosa za njim. Ni ne vidi me od suza. Auto odlazi, nije stigao ni izvaditi kofere.

...

Brezu je uvijek grijalo crno sunce. Loše se zaboravi. Ljudi se spuštaju u zemlju. Živi se dalje. I ja sam u zemlji. Dvjesto metara dubine. Pred kraj osmoljetke, došli nam u školu. Rekli da se otvara srednja rudarska škola. Primaće i djevojke. Lijepe nam ponudili stipendije. Htjela sam svoj dinar. I svoju slobodu. Majci nije bilo pravo, ali je šutjela. Primili nas šest žena. Bile smo i ostale jedine žene u rudni-

ku mrkog uglja. Prvog dana otac me šutke dopratio na posao. Kad sam krenula prema jami, grlo mu se steglo. Samo mi je rekao: *pazi kako gaziš*. Kasnije, tog dana, izlazim iz smjene, a on sjedi uz ogradu. Kaže sad došao, a ja znam da se ni pomakao nije.

...

Meni dobro bilo. Pod gradom, kao i u gradu. Malo je naše mjesto. Sve je moje stalo tu, na dva-tri kilometra. A kad se spustim, dole opet za dan prepješačim i po petnaest kilometara. Sad kad uzmeš, ako bi se zbrojili moji koraci i godine, možda bi to bilo dovoljno da se pola svijeta obiđe. Muža sam upoznala u jami. Lijepe nam bile te prve godine. Odmah kuću počeli praviti. Sve od naše dvije plate. Polako, ali išlo je. Kad sam rodila prvu kćerku, e tad mi je bilo teško, pod zemlju opet. I brat kad mi je nastradao. Ostao invalid. I tad, teško mi, ali idem. Mora se raditi. Još krov da dignemo, i gotova kuća. Biće vremena i za more.

...

Ko je mogao znati. Niko normalan ne bi ni pomislio. Taman uselili u kuću, kad poče rat. Prvih je mjeseci rudnik bio zatvoren. Ja sve mislim, neće ovo dugo, stat će, samo što nije. Granate padaju, nema vode, struje. I onda neko kaže, mora se nastaviti. Ugalj nam je sad potrebniji neko ikad prije. Malo nas ostalo. Ali bože moj, šta je tu je. Mene dopalo da budem strojar. Da radim na traci koja prima ugalj. Težak je to posao. Stalno moraš čistiti gumu, a zima, minus dvadeset. Drugi brat kad me vidio, počeo čovjek da plače. Ali ne dam se ja. Ujutro se dobro napakujem. Na noge rudarke, na glavu maramu, pa preko šljem. Onda ne reci da je proizvodnom radniku najteže. A sve sam radila kako valja. Nije bilo nijedne pritužbe ni greške.

...

Gdje je sve čovjek bio, šta je radio... Požari, oksidacije. Gutam prašinu. Pljuvačka mi crna bude. Trpim zimu u kostima. Koliko se puta razbila. Modra izašla. A pukla glavom, nema broja. I na zemlji stao rat. Preživjelo se. Misliš biće dobro, sad će sve krenuti. Ali istina, zemlja je zemlja. Takva kakva je. Nema tu nikakve prevare. Priča se da su u njoj demoni, a niko ne kaže da oni s ljudima dole silaze. Krenuo posao. Jedno vrijeme sam bila vođa smjene. A onda kontrolor zraka. Zadužim loptice, pa hodaj. Uzimaj uzorke iz svih dijelova jame. Kad se vraćam, okačim loptice o pojas, čim me vide, kolege se smiju. Evo nam partizanke, kažu. Neki je novi direktor. Rijetko ga vidim. Ali uvijek me zagrlji, onako, prodrma mi ramena, pa kao usput kaže: *svaka ti čast, ali moraš se složiti sa mnom, pretežak je ovo posao za žene*.

...

Poslije rata je došlo najgore. U meni je mjesecima kuhalo. Samo sam čekala. Sad su svi htjeli u rudnik. Sve ono fabrika od prije rata se pozatvaralo. Mi, eto, opstali. Oprema loša, sve staro i zahrđalo. Ali plata redovna. Može se i kredit podići. I oni s diplomama sad hoće lopate. Povlače se veze i vezice.

Danima se šušalo o tom spisku. Na njemu su imena onih koji će na čekanje. Do kad, niko ne zna. Svi sliježu ramenima. Čeka se zbor. Nas dvjesto na jednoj strani prostorije, direktor na drugoj. Stoji na podiju. Ima mikrofon. Dah mu nervozan. Nakašlja se. I svako malo: *shvatite, razumite*. A u meni se sve prevrće. Kad je rekao: *ostaće samo oni najpotrebniji*, tad stvarno nisam mogla više. Među svih dvjesto, popnem se na sto i dreknem: *Pa dobro, jel' te dosta direktore?! Tajac*. Sve muškarčine. A ni jedne glave. Sve se uvukle među ramena. I on stoji, onako za mikrofonom, otvorio usta, a ni da zucne. *Jel' ti stvarno misliš da smo mi toliko glupi? Da mi ne znamo da ostaju podobni, a ne sposobni?,* vičem i dalje.

Sutra izašao spisak. Na prvom mjestu moje ime.

...

Istina kasnije su me vratili. Morali su. Ali me degradirali. Stavili na mjesto pripravnice. Ko da sam tek počela, a ne svojih dvadeset godina ostavila dole. Oborili me i s platom. Zbog tog mi i penzija sad manja. I svi se sad prave pametni. Kao što ti je to trebalo. Eto šta si dobila. To ti je kad ne znaš držat jezik za zubima. A ja se smijem. Nije mi žao, uopšte.

...

Smijeh me i probudio. Soba oko mene bijela. Samo moj krevet. Prilazi mi žena u bijelom. Pita čega se sjećam. Suho mi grlo. Prsa bole. Mlada je ta žena. Prinosi mi čašu vode. Sjetim se da sam bila u kući. Sjedila pred televizorom. Odjednom mi se zamračilo. Ko da se zemlja odronila. Navalila na mene. I onda tonem. Duboko. Ona klima glavom. Kaže: *buncali ste cijele noći*. I kaže da samo doživjela infarkt. Veoma jak. Ali najgore je prošlo. Prva dvadeset i četiri sata su kritična, onda krene nabolje. *A vi ste jaka žena* – gleda me i smije se.

Ostajem u toj sobi, sama sa svojim životom. Kako sam shvatila sutra će me prebaciti u post-traumu. Danas samo da odmaram. Sve mi dolazi u glavu. Sad znam da nisam pogriješila.

...

Zadnji dan pred penziju. Prije nego smo ušli u lift, ja sam se okrenula u mjestu, pogledala u jamu, na sve strane. Rekla sam im: *To je to. Ja pod zemlju više ne idem*. Kad su shvatili o čemu govorim, nastupile su salve smijeha. Kasnije se pročulo po cijelom gradu. I svi su govorili. Takva je ona. Uvijek mimo svijeta. Rekli su i da su mi i otac i majka pod zemlju legli. Kao što je to običaj, za sve nas. Sve i da stvarno hoću da me kremiraju, to se kod nas ne radi nigdje. Šutjela sam. Ja sam svoju odluku donijela. Istina je – nema

toga, ali biće. U novinama sam pročitala da je u Sarajevu, na Vlakovu počela izgradnja krematorija. Trebaće sigurno pet-šest godina da ga dovrše. Ja već malo-pomalo otkidam od penzije.

Moji otac i majka umrli su željni tog mora, na koji ne odosmo u ljetu 1976, niti bilo kad poslije. Uvijek je bilo nešto preče i hitnije. Ja sad hoću samo ovo – rekla sam to i djeci. Kad to sve prođe, neka uzmu urnu, u auto, pa na more. Nije to dugo, tri-četiri sata vožnje. Ja ću biti vatra, koju će ugasiti more. Zemlji sam sve dala. I njoj se ne vraćam više. Sad samo treba pričekati da krematorij završe. Pet godina nije puno.

Ako bude potrebe, neka mi stent ugrade. Uglavnom, moći ću ja toliko. U to, nema nikakve sumnje.

NEČIJA ŽENA

Maja Solar

simone de beauvoir je žena jean-paul
 sartrea
 krastava žaba je žena princa
 snaha. zmija je žena drvoseče, dobrog drvoseče kojemu je sve oprošteno
 čim se pokaje
 tess gallagher je žena raymond carvera
 djamila boupacha je žena alžirske slobode
 meduza FLNa
 deflorisana pivskom flašom francuskih vojnika, svako ima
 svoje slabosti, pa i Gospoda, a devojčice su pogane
 i razvratne
 toliko razvratne i toliko razvratno krive za navođenje na razvrat
 saradnica u nastavi je žena fakulteta i svih njegovih logičnosti
 i pravila
 dubravka đurić je žena miška šuvakovića
 jasna manjulov je žena slobodana tišme
 šoljica je žena od čaja i kafe
 partija je žena političara
 gitara je mazna žena muzičara
 žena je nečija žena
 njeno ime se događa u poretku označenog

vandana shiva je žena ekofeminističkog bunta
 eho je narcisova žena dvojnuk, malo pogrešna
 fenomenologija duha je hegelova žena
 iako se ne zna u kojoj ulici živi gde ostavlja limunove fleke
 jer nijedna ulica ne nosi ime filozofa već samo književnika i ostalih
 narodnih heroja, žena živi
 u republici ratnika jebača heroja
 multiplikacija je žena razuma reprodukcija je žena boga
 srbica je žena varvarogenija decivilizatora
 srbija je žena koja uvek umre mlada i priviđa se kao
 ksenija prepodobna velikomučenica
 kao i sve mrtve drage
 ona nije kriva
 krivi su oni koji su živi

toliko čekanja i toliko
 požutlosti
 istrgnutih ćelija jetre
 odeta je svanova utripovana ljubav
 gala je žena muza pola elijara i salvadora daliya
 krava muzara nabrekla stimulacija
 majčinska figurina za šmrljave genije
 šejla šehabović je žena koja ne želi da bude poetesa
 silvija plat je žena teda hjuza, preslavna mrtva draga
 sa glavom u rerni
 reklama je žena zadovoljstva i sreće, čistog i belog
 sve miriše
 i s lakoćom je
 igla je žena šivaćeg stroja za krezube dane
 kapitalističke mreže
 iz koje nijedna žena.riba, žena.sirena ne može izmigoljiti
 suština je žena priviđanja, uvek prošla
 beonjača je žena metafizike svetlosti
 odgojena u ljubavi od vrednih roditelja, radnika i domaćice
 detinjstvo puno iskričavih nedostataka
 koji lete
 lu andreas salome je žena fascinacija rilkeova frojdova ničeova
 na vješalima esmeralda, stereotipna lepota u zagrljaju ružnoće
 princeza i zver
 da je bar pismo ubilo zgradu
 kompjuter ugostio lakrdijju erotskih pravila
 jezik izbrisao večno drugo
 eva bahovec je žena mladena dolara
 judita šalgo je žena zorana mirkovića
 žena bez označiteljskog slova
 ne postoji
 i nije kriva

što je njena prva identifikacija u biografijama
 to da je nečija žena

GRLO PUNO GELERA

Monika Herceg

1940. Nada Sremec piše da žene po selima umiru
od abortusa nekontrolirano kao u Africi
U miraz dobiju propuh krletke i dugu, dugu iglu koja,
prišapne baka i namigne, nije za pletenje
Kad crvena zatrese čela do pucanja seizmograma,
preobražene u aveti pokušaju
ustati u grlima susjeda
i zamole da odu u ljekara
Od šamara uskoče kosti u obraze
Kako mogu druge, možeš i ti
Više i ne broje, barem jednom u srpnju ili kolovozu
prospu tegle nezdrave cikle
Po njoj gaze muška kopita, krda neobuzdanih cipela
timarenih poput tigrovih šara, jednako čvrstog ugriza
Često odu u baštu i nikad se ne vrate
Školarke bez majki pušu u jaglace
tako spretno da prošuplje pamćenje,
ukisele duge zimske hunjavice,
prodrhte tenkove i granate
gole kao platane
Poslije nametnute amnezije
ponegdje uskrсну majke i nemajke
iz sudopera i pećnice,
nemoćna kolonija krtica
na danjem svjetlu
Grlo puno gelera

LABANOTACIJA #9

Esther Lee

ti, žena-sisavac
zaposlena pa otpuštena
na odjelu za provjeru
činjenica, uhvaćena
u pisanju pisma svom
počinitelju, samo je sadašnji
trenutak važan, kažeš,
kalendar na zidu
stao u Oktobru,
možda si umorna
od bjegova ali nema šta
ne bi dala da vidiš
ono što nikad ne vidiš
naopako — kišu što pada ka nebu,
šalicu kako se sastavlja od krhotina
i skače natrag
na kuhinjski pult, težinu
svijeta dok ne ubija, i misliš
da to znači organizam
unaprijed prilagođen,
strijelju što prestaje postojati

DEBLO

Marija Dejanović

Obukla sam se ovako da vas uvrijedim
i to je istina, poluistina i sve osim istine.
Večernji sam, podbuhli strah od karmina,
ali ipak ću uvijek biti ljepša od vas.
Sigurna sam dok sjedim
na okviru svog prozora.
Vi, mahovinasti djedovi
svedeni na parkove, botaničke vrtove

i privremene autonomne zone
rekli ste mi da je svejedno
na koju stranu okreneš hrastovo drvo:
grane će se pretvoriti u podzemno
provodno bilje, a korijenju će izrasti
lisnati jezici
ako im se trbuhe usmjeri prema suncu.

Pohranila sam vaše savjete u sitne šupljine
žirova koji mi rastu iz glave
i nastavila svojim putem.

Znam, želite mi samo najbolje. Ipak,
danas sam djevojka-svinja
i k tome sam oduvijek bila nekrofilna.
Mogu vas voljeti jedino ako ležite
i šutite dok vas gledam,
dok grančice mojih kupina zapinju
za vašu uskogrudnu kožu.

Evo, sad plaćem.
Činite da se osjećam
kao muškarac.
Raširim li dvosupnice sa svojih leđa,
skočim i poletim,
zgrabit ću vas za ruku,
reći vam da me odvedete do shopping centra
i kupite mi najljepše hlače.
U tim će me šarenim prnjama
najviše voljeti netko drugi.

Vi ste toga svjesni,
i svejedno biste u mene bacili svu svoju ljubav
da sastavim od nje kamenu haljinu
u kojoj ćemo se utopiti
ja i vaša prostranstva,
samo kad bi vas to zamolila moja iskrenost.
Učinili biste to radi iskustva,

jer ste bunari na čijim se površinama odražavaju
bijeje djevojačke ruke
i na svakome dnu postoji bijeli jastuk,
a na jastuku bijelo janje.

Vi to znate i ja to znam,
kad biste me odveli u svoje prošlosti,
pokazali biste mi da ste plišani medvjedi
u nečijim krevetima
i izumrle krijesnice u nečijim trbusima.
Zamolila bih vas da mi odsiječete korijen i grane.

To biste lako mogli učiniti.
Jedini problem bio bi
presjeći deblo na pola.

Lako je sastati se s korijenjem, s granama i sa janjetom,
ali što biste učinili
s deblom djevojčice,

što biste učinili
sa svinjskim buretom punim slatkiša
koje su pojela moja usta

NAPOLJE IZ NAŠE MATERICE!

Nevena Šaulić

Sve do pojave moje prve menstruacije, mislila sam da je moje telo samo moje i da sam apsolutna vladarka nad svojim životom. Ali, onog dana kada sam prvi put prokrvarila i kada je moja materica krenula sa radom, rečeno mi je da sam postala žena. Dugo posle toga mi nije bilo jasno šta to tačno znači biti žena, sve dok moja materica nije postala predmet razgovora na slavama, besmislenim proslavama, kafanskim ćućorenjima, slučajnim uličnim susretima, gde su glavni akteri po pravilu uvek i neosporno bili muškarci: nekada stariji, nekada mladi, nekada poznati, a nekada i nepoznati, ali uvek su o mojoj materici razglabali samo muškarci.

Kako sam sazrevala, tako je pitanje mog budućeg poroda i zabrinutosti nad mojom nerođenom decom postalo glavni spiritus movens svih mogućih razgovora. I posle dugo vremena sam shvatila da je validacija bivanja ženom u kontekstu, vremenu i okruženju u kom se trenutno nalazim, u stvari pitanje moje materice i njene neispunjenje funkcije rađanja. I ja, kao vlasnica prazne materice, godinama sve manje bivam žena, a sve više inkubator kom ističe rok trajanja. I taman kada sam pomislila da stvari previše lično shvatam, sve materice Republike Srbije postale su tema državnih razgovora.

Datum 04. XII 2017. godine, ostaće zapamćen u „novijoj srpskoj istoriji“¹ kao dan kada je Republika Srbija odlučila da sistematski, jednom za sva vremena, reši probleme pada prirodnog priraštaja i to na tako kreativan i efektivan način, da bi joj „pozavidele“ sve zemlje iz regiona, ali i šire.

Pored tradicionalnih metoda u vidu protesta protiv abortusa i izlaganja slika fetusa na Trgu Republike, Srbija je odlučila da primeni i metod obrnute psihologije, te umesto zabrana abortusa, na red su došle afirmativne poruke, u vidu slogana koji će biti korišćeni u kampanji za promociju mera populacione politike sa ciljem podsticanja rađanja u Republici Srbiji. Samim tim Srbija je još jednom dokazala da naše komšije iz regiona ne samo da prednjače u domenu evropskih integracija, nego i u radikalnosti metoda borbe protiv osionih čedomorki, nevernica, nerotkinja, opozicionarki i ostalih žena čija je materica i dalje prazna. Možda su naše komšije samo shvatile da „riba smrdi od glave“, pa tako problem krenule da rešavaju od uzroka koji se zove žena i njena prazna materica, dok se Srbija pak opredelila za „light“ varijantu koja bi se mogla okarakterisati kao rešavanje problema od njegovog „repa“, odnosno od plodnog semena i podsticanja njegovog razbacivanja. Ali stvari nisu tako jednostavne kao što se čine. Ako se setite vremena kad ste išli u školu, sigurno ste nekad umeli da prepisete kontrolni od najboljih đaka iz odeljenja, a ako ste bili pošteniji, onda ste zasigurno umeli samo pomalo da zvirnete i da nastavite da radite svoje zadatke. E pa, ako mogu deca da prepisuju i da se vekovima provlače kroz iglene uši, zašto to ne bi mogla i država?

Sve je počelo pre pet godina kada je u Danskoj bila sprovedena kampanja za podsticanje rađanja koja je glasila „Učini to za Dansku“ i, ako je verovati medijskim izveštajima, ova kampanja je znatno doprinela porastu novorođenih pridošlica. Država je rekla svoje, građani su je poslušali, građanke rodile i stvar je bila rešena na obostrano zadovoljstvo. Ugledajući se na primer renomirane zemlje iz Evropske Unije i njen neverovatan uspeh, Srbija je smislila slično rešenje, ali još kreativnije. Naime Pater Familias² Republike Srbije, svestan pesničke tradicije svoje zemlje i potencijala poetskog gena utkanog u svakog građanina ponaosob, odlučio je da se protiv kontrole rađanja bori potpuno drugim sredstvima nego što je to do tada bilo

uobičajeno: stihom i rimom uz pomoć svog odanog naroda, pa nek' neko sutra samo kaže kako narod ne učestvuje u kreiranju zajedničkog državnog interesa. Ministarstvo kulture i Savet za populacionu politiku uputili su Javni poziv građanima i građankama Republike Srbije da šalju svoje slogane za kampanju namenjenu promociji mera populacione politike sa ciljem podsticanja rađanja i povećanja nataliteta. Stručna komisija ocenjivala je slogane u skladu sa kriterijumima koji stoje na sajtu Ministarstva kulture i informisanja, a koji podrazumevaju da se slogani lako pamte, da su jednostavni za izgovor, da oslikavaju važnost teme, da iskazuju glavnu korist kampanje i da neko drugi ne koristi slične slogane. 13. II 2018. godine Republika Srbija imala je svoje pobednice i pobednike čija imena neću u daljem tekstu navoditi jer njihovi slogani govore sami za sebe. Umesto tri slogana, izabrano je šest jer ih je pristiglo više od hiljadu, što nam dalje govori: sve se može kad se hoće. Prvo mesto podelili su: „Ljubav i beba – prvo što nam treba!“ i „Rađaj, ne odgađaj!“, drugo „Mama – neću sama, tata – hoću brata“ i „Dosta reči, nek zakmeči“, dok su treće mesto podelili slogani „Čuda se ne dešavaju. Čuda se rađaju“ i „Nek' se deca rađaju i lepe stvari događaju“.

Dakle, ono što bismo mogli da zaključimo iz samo par redova poetski nabijenih slogana, proizašlih iz pera nadahnutih i prevashodno novčano nagrađenih građana, jeste da je naša materica sredstvo za proizvodnju budućih eksploatisanih radnica i radnika koji će obnavljati već ustaljenu matricu kapitalističkog sistema proizvodnje i akumulacije kapitala, te ćemo tako imati win-win situaciju: državi beba, a nama po koja korica hleba. U nešto slobodnijem prevodu autora satiričnog sajta „Tarzanije“ poruka bi glasila: „Za budućnost sjajnu, naciljaj ćeliju jajnu“, „Puni ženu, nek se kuća ori. Nek se dete s nemaštinom bori.“ „Život s puno dece je bajka. Ma i kad si nezaposlena samohrana majka“, „Rađaj makar i Hrvate“ i mnogi drugi stihovi subverzivnog karaktera koji savršeno odgovaraju temi, ali ne i stilu ovog teksta. Rekla bih da su u ovim satiričnim

odgovorima na podsticajne slogane, sadržani svi elementi koji konstitušu trenutne vrhovne vrednosti Republike Srbije: patrijarhat, nacionalizam, desne populističke politike, nasilje, mizoginija, eksploatacija i mnoge druge.

Međutim, nije sve tako crno, još je i crnje. Da li pod pritiskom javnosti ili rafiniranog pesničkog ukusa člника srpske Vlade, ovi slogani ostali su u zapečku jer kako je navela komisija, kampanja je trebalo da poštuje shvatanja i osećanja građana, njihov senzibilitet i način opštenja upravo na ove teme, gde se sa opšteg nivoa moralo brzo i sigurno spustiti i zadržati na grupnom (porodičnom) i individualnom, a što umerenije na institucionalnom nivou³. Te s obzitom na date okolnosti, Ministarstvo kulture u savezu sa Savetom za populacionu politiku dalo je čvrsto obećanje da će da uzmu stvar (naše materice) u svoje ruke i da problem reše sami i da kampanju za podsticanje rađanja sprovedu na pravi način. U nešto slobodnijem prevodu, rekla bih da je sled budućih događaja: „Ako neće materica državi, država će u matericu“.

Izgleda da je Danska imala više sreće u borbi za veći natalitet možda zato što je iskoristila modno pravilo primenjivo na sve segmente života „manje je više“, a možda i zbog toga što su socio-ekonomski uslovi života daleko iznad srpskih standarda, a možda je pak u pitanju puka sreća i još ponešto. Međutim, Srbija neće odustati od svoje namere da iskoristi naše materice na najbolji mogući način. Zato u narednom periodu ostaje da vidimo kojim putem će se razvijati kampanja za podsticanje rađanja, ali ono što mogu da pretpostavim već sada jeste da će izabrati jedan od puteva „razvijenijih“ zemalja sveta. Pošto nisu uspeli milom da nateraju žene da rađaju, verujem da će to učiniti silom.

Ukoliko Republika Srbija bude pratila primer Severne Irske, Čilea, Salvadora, ili Ujedinjenih Arapskih Emirata, zabraniće abortus i kažnjavati ga strogom kaznom zatvora, ali ne verujem da će se to desiti pošto je Srbija trenutno u procesu evropskih integracija; bar još par godina biće

prisiljena da poštuje ljudska prava, makar samo na papiru. Sa druge strane, postoje nešto blaže zemlje poput Jamajke, Indonezije, Venecuele, Španije, Portugala, Poljske, Argentine, Kipra gde je abortus zabranjen osim u slučajevima kada je fizičko ili psihičko stanje žene ugroženo, ili pak u „retkim“ slučajevima silovanja i incesta. Ovo bi mogao da bude moguć scenario par godina pošto uđemo u Evropsku Uniju i tamo se odomaćimo.

Ono što smatram da je istinski moguće da se dogodi jeste nešto slično kao u Islandu gde je zakon o abortusu poslednji put menjan 1975. godine, a gde se zahteva od žene da prikupi dva potpisa neumešanih osoba kako bi dobila dozvolu za abortus. Ali, pre od toga bi budući zakon Republike Srbije mogao da bude miks Islanda i Makedonije u kojoj je 2013. godine donet zakon da žene moraju pismeno da zahtevaju abortus nakon savetovanja sa lekarom tokom kog joj se pokazuju fotografije fetusa i ultrazvuk kucanja srca. Postoje mnoga kreativna rešenja koja bi mogla da doprinesu povećanju nataliteta, mada ružna reč na A kao Abortus zajedno sa prefiksom Zabrana gotovo da je pitanje vremena i novog slova zakona Republike Srbije.

Čitajući knjigu „Himmlerov pokusni kunić“ autora Nikole Cvetića, o koncentracionim logorima i nacističkim naučnim eksperimentima, dominantna slika koja opisuje poziciju žene i njene uloge u društvu data je u razgovoru dva zarobljenika logora koji pred sam kraj rata komentarišu povlačenje nemačke vojske:

„A zašto su onda utovarili one mlade žene i devojke, pa voze li ih – voze?“

„Zašto? Zato da njihovu rasu ne opogane drugi. Da negde sačuvaju čist soj Švabica za priplod, eto.“

Čini se da nije mit kada kažemo da kad god nacionalne države pretrpe velike gubitke koji im prete da ih ugroze na dugoročnom planu, onda se iste te države u liku predsednika, ministara, crkvenih poglavara i ostalih mnogobrojnih čuvara mira, reda, rada i poretka, prvo obrušava na naše materice.

- 1 „Novija srpska istorija“ predstavlja neprekidno rabljenu, izmišljenu sintagmu predsednika Republike, Aleksandra Vučića. Označava vreme od kad je Aleksandar Vučić na vlasti i simbolizuje takozvani i samoprovzani napredak Republike Srbije.
- 2 Aleksandar Vučić
- 3 <https://www.danas.rs/drustvo/izabrani-slogani-za-podsticaj-radjanja/>

SITUACIJA OKO POBAČAJA U POLJSKOJ I PRO-CHOICE POKRET

Martyna Michałowska

*“I can get no mifepristone
I can get no misoprostol
Nie przyjechał książe w fartuchu białym
Pomóc mi jednak koleżanki obiecały
Modliłam się szukając w internecie strony
Aż bóg przysłał z nieba aborcyjne drony”*

Prije nego što počnem govoriti o trenutnom pro-choice pokretu u Poljskoj, htjela bih ocrtati situaciju u mojoj državi, kako se mijenjao zakon oko pobačaja i stav ljudi prema njemu. Želim osim toga tretirati taj tekst kao izvor informacija koje uvijek mogu biti nekome potrebne, pogotovo u vremenima kada se sve češće ograničava naša prava na odlučivanje o sebi i svojim tijelima. Smatram da se trebamo vezati kao aktivistkinje i aktivisti te razmjenjivati pomoćne informacije i inspirirati se svojom djelatnošću.

Počela sam ovaj dio s pjesmom poljskog projekta zdrada pałki koji nažalost sažima današnju situaciju u Poljskoj, ali nije tako bilo oduvijek. Za vrijeme socijalizma u Narodnoj Republici Poljskoj bilo je moguće prekinuti trudnoću zbog teške materijalne situacije žene, prema zakonu iz 1956. godine. Nakon 1989., prema statistikama CBOS-a, javnost je bila protiv restriktivnijeg zakona, a ipak su političari u Sejmu odlučili reformirati propis o abortusu prema svom mišljenju i pod utjecajem crkve. Na početku je 1990-ih postojala Parlamentarna Grupa Kobiet (Parlamentarna grupa žena) koja je predložila tada projekt referenduma o pitanju dostupnosti abortusa, no projekt je bio odbačen prije bilo kakvog prezentiranja u Sejmu. Štoviše, bitno je

dodati da je 1,3 milijuna ljudi potpisalo peticiju za taj referendum. 1993. godine Sejm je zaoštrio zakon o pobačaju i od tog je trenutka bilo moguće napraviti pobačaj samo u 3 slučaja:

- kad je ugrožen život ili zdravlje majke
- zbog velike bespovratne mogućnosti malformacije fetusa i/ili njegove neizlječive bolesti koja ugrožava život
- kad je trudnoća rezultat kaznenog djela

1996. godine tema abortusa se vratila u Sejm; tada su političari vratili u zakon o abortusu propis o mogućnosti pobačaja zbog teške materijalne situacije žene. Taj propis nije bio dugo dio zakona i 1997. godine bio je proglašen neusklađenim s Ustavom i odbačen. Uglavnom, od ove dekade rasla je potpora djelomičnoj zabrani, ali ipak je postojeća situacija bila stabilna.

No, sve se počelo opet mijenjati kad je Prawo i Sprawiedliwość (Pravo i pravda), vrlo konzervativna stranka, došla je na vlast 2015. Tijekom sljedeće je godine registriran građanski projekt “Zatrzymaj aborcję” (“Zaustavi pobačaj”) koji je predložila organizacija Życie i Rodzina (Život i obitelj) na čijem čelu stoji Kaja Godek, u suradnji s Ordo Iuris, organizacijom koja okuplja pravnike i znanstvenike koji brane “tradicionalne vrijednosti” i “nerodenu djecu”. Ove organizacije su počele od tog trenutka skupljati potpise kako bi mogle uputiti nacrt novog zakona u Sejm. Bio je to prvi trenutak od tzv. “kompromisa o abortusu”, kako se često zove zakon iz 1993. godine (osim što taj zakon nije kompromisan, jako ograničava pravo izbora i jedan je od najrestriktivnijih u Europi), kada se pojavila prijetnja još većeg ograničenja. Naime, nacrt je anti-choice² zakona prvo predlagao da treba potpuno zabraniti pobačaj. Dok u drugoj je verziji iz 2017. nudio da se izbriše jedna točka dotadašnjeg propisa, tj. da se zabrani pobačaj u slučaju kad prenatalna istraživanja dokazuju veliku vjerojatnost da fetus je oštećen ili neizlječivo bolestan. U trenutku kad su se informacije o tome u proljeće 2016. godine počele širiti po cijeloj Poljskoj, žene su se počele organizirati. Ovim

putem, s obzirom na to da stranka Pravo i Pravda ima većinu u Sejmu, rizik da nadglasaju ovaj zakon bio je puno veći. Štoviše, katolička crkva također je oglasila da želi ukidanje dotadašnjeg statusa quo, odnosno, “kompromisa o abortusu” i počela vršiti još veći pritisak i na društvo i na političare te informirati o projektu promjene zakona za vrijeme misa. Naknadno je premijerka Beata Szydło dala izjavu kojom je poduprla inicijativu zaoštrenja zakona o abortusu. Projekt je uspio ući u Sejm, a u rujnu je bio prvi put pročitan i upućen na daljnju raspravu.

Tada su se dogodili prvi Crni protesti u različitim gradovima, a aktivistkinje su pozivale na organizaciju i sudjelovanje u prosvjedu pod nazivom Ogólnopolski Strajk Kobiet (Opći poljski štrajk žena) 3. listopada. OSK se zbilo tog dana u 143 grada u Poljskoj: oko 142 tisuće žena i muškaraca protestiralo je obučeno u crno, a dio njih je bio odsutan na poslu. Sejm nije očekivao takvu reakciju društva i nekoliko dana kasnije odbacio je nacrt zakona protiv abortusa. U isto je vrijeme vlada prihvatila zakon prema kojem će plaćati 4000 zlota ženama koje bi se odlučile rađati jako bolesno dijete, a zatim je oformila Parlamentarnu grupu u interesu prava na život koja je iznijela prijedlog da se proširi priziv savjesti i za ljekarnike. Nažalost, 2017. uveden je zakon koji ograničava dostupnost hitne kontracepcije, koja od tog trenutka može biti izdana jedino na recept. Na prijelomu ljeta i jeseni opet se aktivirao projekt “Zaustavi pobačaj”. Krajem 2017. zastupnici iz Prava i Pravde s Barłomiejem Wróblewskim na čelu uputili su zahtjev Ustavnom sudu za istragom usklađenosti Ustava i ovog unosa u zakon koji žele izbaciti organizacija Życie i Rodzina. I predsjednik države Andrzej Duda izrazio je svoju podršku tom projektu i potvrdio da će potpisati restriktivniji zakon bude li izglasan. Nacrt zakona konačno se našao u Sejmu. Nešto kasnije, mediji su širili informacije o tome da na državnim granicama blokira pakete koji sadržavaju lijekove za farmakološki prekid trudnoće i hitnu kontracepciju. Početkom 2018. godine pročitana je nova verzija nacrta i

upućena daljnjim komisijama što je trajalo do sjednice 2. srpnja nakon koje je projekt trenutno zaustavljen. U jesen 2018. Barłomiej Wróblewski je počeo vršiti pritisak na Ustavni sud s objašnjenjem da će sudska odluka sigurno biti gotova do kraja godine, ali nije je uspio dobiti. Zasad se situacija dalje ne razvija, i zato što se bliže parlamentarni izbori i vladajuća stranka se brine da ne izgubi podršku svojih političkih pristaša.

U drugom dijelu teksta htjela bih predstaviti različite poljske inicijative, društvene akcije i pro-choice organizacije koje su se počele pojavljivati ili osnaživati od ove, kritične, 2016. Naravno, i prije ove godine su postajale različite organizacije koje se bore za prava žena. Svake godine već se zbivaju marševi pod nazivom Manifa (kao Marš 8. marta u Zagrebu), no njihova djelatnost sad dobiva širi publicitet u vezi sve opasnijih pokušaja promjene zakona o abortusu. Ovaj je trenutak prijeloman kako bi se aktivirao puno veći dio društva nego obično, a žene se sve više ohrabruju, postavljajući zahtjeve sadašnjoj vladi, tražeći vlastita prava i surađujući međusobno i odozdo.

Dziewuchy Dziewuchom (Cure curama) – Neformalna grupa na Facebooku koja je nastala u travnju 2016. kao odgovor na prve planove zaoštrenja zakona. Osnovale ju je nekoliko frendica koje su počele pozivati druge frendice koje su pozivale sljedeće osobe itd.; do danas je skupila oko 100 tisuća osoba. Osnovale su se i regionalne grupe. DD služi razmjeni informacija, povezivanju žena i uzajamnoj pomoći. U listopadu 2017. su članice grupe u suradnji s Anjom Rubik (manekenka iz Poljske) pokrenule i inicijativu #SEXEDPL koja se fokusira na seksualnu edukaciju.

Zakonodavna inicijativa “Ratujmy Kobiety” (Spašavajmo žene) – Građanska inicijativa koja je predlagala nacrt zakona “O pravima žena i svjesnom roditeljstvu” zagararala je liberalizaciju zakona o pobačaju, bolju seksualnu edukaciju i pristup informacijama u području planiranja obitelji. Nacrt je prvi put upućen u Sejm 2016. godine u isto

vrijeme kad i “Zaustavi pobačaj”, ali je odbačen odmah bez ikakve rasprave. Kasnije pod nazivom “Ratujmy Kobiety 2017” drugi je put upućen i opet odmah odbijen.

Društvene akcije – u vezi s izjavom premijerke iz 2016., kojom je poduprla inicijativu zaoštrenja zakona o abortusu, žene su organizirale prvo masovne akcije na internetu poput “Trudny okres dla rządu” (“Teška menga/period za parlament” – na poljskom riječi menga i period zvuče “okres”), tijekom koje su slale mejlove i zvale mobitelima da pitaju i informiraju premijerku te njezinu kancelariju o detaljima svojih menstruacijskih ciklusa, ovulacije itd., a kasnije je još nastupila akcija “Pošalji vješalicu gospodi premijerki”.

U studenom je trajala društvena akcija pod nazivom “Wróblewski wycofaj!” (“Wróblewski povlači!”) u okviru koje su slane razglednice i mejlovi zastupniku Bartłomiejju Wróblewskom koji je vodio inicijativu za provjeru usklađenosti zakona o pobačaju s Ustavom.

#czarnyprotest – društvena akcija koja je krenula 21. rujna 2016. u medijima; na Facebooku su bile objavljene tisuće slika s ovim hashtagom.

Prvi prosvjedi – “Nie dla torturowania kobiet” (“Ne mučenju žena”) / početak travnja 2016., “Ani kroku dalej” (“Ni koraka dalje”) / rujna 2016., “Czarne Protesty” (“Crni protesti”) / kraj rujna. Svi ovi prosvjedi se događaju diljem Poljske i uvod su sljedećim događajima.

Prosvjed Ogólnopolski Strajk Kobiet (Opći poljski štrajk žena) – serija prosvjeda koji se zbivaju diljem Poljske u svrhu suprotstavljanja pokušajima zaoštrenja zakona o abortusu, prvi put 3. listopada 2016. (Crni ponedjeljak). Tog dana u 143 grada u Poljskoj oko 142 tisuće žena i muškaraca izlazi na ulice. Osim toga, događaju se prosvjedi Poljaka izvan države. Sljedeći štrajkovi se događaju 23. – 24. listopada, 8. ožujka 2017. i kasnije, 2018., zbiva se Međunarodni štrajk žena u brojnim državama pod nazivom “Solidarnost našim oružjem” koji suorganizira inicijativa OSK. 3. listopada 2017. zbiva se obljetnički prosvjed

Crni utorak. U siječnju 2018. je nakon drugog raspravljanja odbačena inicijativa “Ratujmy Kobiety” prosvjeda DÉJÀ VU! Ogólnopolski Strajk Kobiet. Nakon sljedeće prijetnje proglašenja anti-choice zakona događa se najveći prosvjed, tj. Crni petak 23. ožujka (u Varšavi računa se da je bilo između 50 i 90 tisuća osoba, osim toga događaju se i brojni prosvjedi u drugim gradovima).

Inicijativa “Aborcynjny Dream Team” – neformalna inicijativa koja se formira krajem 2016. godine, a čiji je cilj promjena priče i ukidanje tabua oko abortusa. Grupa organizira sastanke i radionice po cijeloj Poljskoj na kojima informira o mogućnostima prekida trudnoće u Poljskoj i izvan nje, o tome kako izgleda proces farmakološkog pobačaja, priča o iskustvu abortusa, širi provjerene informacije i savjete te pruža podršku ženama. Nedavno je i ekipa ADT-a objavila informativni zin sa svim potrebnim informacijama u vezi s pobačajem koji se može naći na njezinim stranicama. <http://aborcynjnydreamteam.pl/materialy-do-pobrania/>.

Inicijativa Lekarze Kobietom (Liječnici žena) – liječnici i liječnice se organiziraju nakon ograničenja dostupnosti hitne kontracepcije i stvaraju inicijativu čiji je cilj olakšati dobivanje recepata za pilulu za dan poslije te objavljuju na web-stranici informacije u kojim je mjestima to moguće: [https://lekarzekobietom.pl/Kobiety_w_Sieci_\(Women_on_the_Web\)](https://lekarzekobietom.pl/Kobiety_w_Sieci_(Women_on_the_Web)) – forum postoji od 2006. godine. Mjesto je razmjene iskustava povezanih s pobačajem, mjesto gdje žene mogu dati i dobiti podršku, praviti društvo jedne drugima i razgovarati bez međusobnog osuđivanja: www.maszwybor.net / www.womenonweb.org/.

Mural “Mrtva neću roditi dijete” – iz inicijative Akcije Demokracije pojavljuje se mural prema projektu Marte Frej, u studenom 2016. u Varšavi.

Plakat “25 godina zabrane pobačaja. Dosta nam je” – inicijativa grupe Porozumienie Kobiet 8 Marca (Sporazum žena 8. marta).

Plakati “Nisi sama” – u poljskim gradovima pojavljivali su se u javnom prostoru plakati s natpisima “Statistički 1 od 3 tvoje poznanice je imala pobačaj. Nisi sama” i “Štogod osjećaš nakon pobačaja je okej. Nisi sama” na inicijativu grupa Aborcynjny Dream Team i Kobiety w Sieci.

Koristan link: <https://womenhelp.org/>



1 Pjesma electro projekta zdrada pałki “mife miso” / prijevod:

Nije došao princ u bijeloj pregači
 Pomoć mi su ipak frendice obećale
 Molila sam se tražeći stranice na internetu
 Dok je bog poslao s neba abortivne dronove

Izvor: <https://zdradapalki.bandcamp.com/track/mife-miso>

2 Koristim pojam anti-choice umjesto pro-life da mijenjamo jezik kojim se lažljivo služe navodni branitelji života, pogotovo jer organizacije “pro-life” djeluju protiv života žena.

Ilustracija: Nastja Kljaić, *Antifašistička fronta žena*

KADAR (VOŽNJE) U KAPU

Serge Daney

Kadar (vožnje) u Kapu je jedan od zadnjih tekstova koje je napisao francuski filmski kritičar Serge Daney prije smrti 1992. godine. Izvorno je objavljen u filmskom časopisu *Trafic* (br. 4, jesen 1992.).

Između filmova koje nisam vidio nije samo *October, Le jour se lève* i *Bambi*, tu i je opskurni *Kapo*. Film o koncentracijskim logorima snimljen 1960. u režiji Talijana Gilla Pontecorva, *Kapo* nije bio orijentir u filmskoj povijesti. Jesam li ja jedini koji ovaj film nije vidio ali ga nije ni zaboravio?! U isto vrijeme i nisam i jesam vidio taj film. Vidio sam ga, jer mi ga je netko pokazao – riječima. Poznajem ovaj film iz kratke recenzije Jacquesa Rivetta objavljene u lipnju 1961. u časopisu *Cahiers du cinéma*. Članak je naslovljen «O abjkciji». Rivette je tada imao 33 godine, a ja 17. Do tada nikad u životu nisam izgovorio riječ abjkcija.

U recenziji Rivette nije prepričao priču filma. Opisao je jedan kadar u jednoj rečenici. Rečenica, kako sam je zapamtio, bila je sljedeća:

Kadar u filmu Kapo, u kojem Riva počinu samoubojstvo bacajući se na električnu žicu: čovjek koji se tada odlučio za kadar vožnje (unaprijed), kako bi prekadrirao mrtvo tijelo – pažljivo pozicionirajući podignutu ruku u kut završnog kadra – taj čovjek je vrijedan dubokog prijezira.



Iako je pomak kamere jednostavan, taj se pomak nije trebao dogoditi. To je pomak koji – očito – treba odbaciti. Kad sam pročitao te retke znao sam da je autor apsolutno u pravu.

Silovit i briljantan, Rivettov tekst omogućio mi je da shvatim ovaj specifični tip abjkcije. Moj revolt je pronašao riječi na koje se mogao osloniti. Ali tu je bilo još toga. Ovaj revolt stigao je s manje jasnim i vjerojatno manje čistim osjećajem: olakšavajućom spoznajom da sam upravo stekao svoje prvo

uvjerenje kao budući filmski kritičar. I zaista, kroz godine ovaj tekst je postao moja dogma, aksiom o kojem se nije dalo raspravljati, prijelomna točka svakog razgovora. Nisam imao što podijeliti ili o čemu razgovarati s onima koji odmah nisu bili uznemireni abjekcijom '(kadra) vožnje u Kapu'.

Nakon ove filmske recenzije, osjećao sam da se srdite rasprave već događaju i bilo je očigledno da film reflektira svaku od njih. Rat u Alžiru je završavao, i upravo jer nije sniman, navukao je sumnju na način reprezentacije povijesti. Činilo se da svi razumiju kako postoje tabui, kriminalne radnje i cenzurirana montaža – pogotovo u filmu. Godardova slavna formula o tome kako su 'kadrovi vožnje moralno pitanje' u mojim očima je bila jedna od onih istina koje više ne treba propitkivati.

Jednom, dva ili tri puta, ovisno o raspoloženju profesora književnosti, gledao sam poznate hrpe tijela, kose, očiju i zubi. Slušao sam Jean Cayrolov komentar, kojeg je recitirao Michel Bouquet, i Hanns Eislerovu glazbu, koja je zvučala krivo jer uopće postoji. Začudna inicijacija među slike: u isto vrijeme razumijevanje da su koncentrijski logori stvarni i da je film točan. I shvaćanje da je film (sam?) sposoban približiti se granicama neprirodne čovječnosti. Osjećao sam da su Resnaisove distance postavljene između snimanog subjekta, subjekta koji snima i subjekta-gledatelja, 1959. godine jednake kao 1955., i da su jedine moguće. Je li *Noć i magla* 'prekrasan' film? Ne, ali je bio točan. *Kapo* je taj koji je htio biti predivan, ali mu nije uspjelo. A ja sam taj koji nikad nije znao dobro procijeniti što je točno a što je lijepo – otuda moja dosada koja se javlja pred lijepim slikama.

Zatočenog filmom, nije me trebalo i zavoditi. Nisam trebao da mi filmovi tepaju. Kao dijete nikad nisam gledao Disneyjeve filmove. Najgore: za mene su animirani filmovi uvijek bili nešto drugačije od filmova. Još gore: animirani

filmovi će uvijek biti pomalo neprijatelji. Nema prekrasne slike, pogotovo nacrtane, koja bi se rezonirala s emocijama – straha i treperenja – kao što se to događa pred snimljenom slikom. Za sve mi je ovo, iako je tako jednostavno, trebalo nekoliko godina da formuliram na razumljiv način, a oslobodilo se pred Resnaisovim slikama i Rivettovim tekstom.

Što dijete zna? Pogotovo to dijete – Serge D. – koje je htjelo znati sve osim nečega o sebi? To odsustvo od svijeta će kasnije napraviti potrebu prisutnosti ispred slike svijeta. Znam za par izraza koji su ljepši od onog koji je skovao Jean-Louis Schefer kada, u *L'homme ordinaire du cinéma*, govori o filmovima koji su gledali naše djetinjstvo. Jer je jedna stvar naučiti gledati filmove kao profesionalac, samo kako bi potvrdili da nas se filmovi sve manje i manje tiču, a druga je stvar živjeti s tim filmovima koji su gledali kako odrastamo i koji su nas vidjeli, rani taoci naših budućih biografija, već upetljani u zamke naše povijesti. *Psycho*, *La Dolce vita*, *The Indian Tomb*, *Rio Bravo*, *Pickpocket*, *Anatomy of a Murder*, *The Sacrilegious Hero* ili točnije *Nuit et brouillard* za mene su posebni. Na neugodno pitanje 'promatra li te?' svi oni odgovaraju potvrdno.

Mrtva tijela u filmu *Noć i magla* i dvije godine nakon onih u prvim kadrovima filma *Hiroshima mon amour* su među tim stvarima koje su me gledale više negoli sam ja gledao njih. Eisenstein je pokušao napraviti takve slike, ali Hitchcock je uspio. Primjerice: kako bih mogao zaboraviti prvi susret sa *Psihom*? Ušuljali smo se u kino Paramount Opera bez da smo platili kartu i film nas je uobičajeno 'terorizirao'. Ali, prema kraju, našla se jedna scena koja pomiče moju percepciju, brza montaža iz koje razaznajem samo groteskan rekvizit: kubističku haljinu, periku koja pada, nož u zamahu. I nakon straha dijeljenog s ostatkom publike, slijedi rezignirana usamljenost: mozak funkcionira kao sekundarni projektor koji zadržava sliku u

pokretu. Ne mogu zamisliti ljubav za kino koja čvrsto ne počiva na ukradenoj sadašnjosti: ‘nastaviti bez mene’.

Zato ja, gledatelj pred *Noći i maglom*, i redatelj koji je pokušao pokazati nemoguće ovim filmom, povezani smo simetričnim suučesništvom. Ili gledatelj naglo ispada iz svoje pozicije i zaustavlja se dok film ide naprijed. Ili je film taj koji, umjesto nastavljanja, pada natrag u sebe i na privremenu definitivnu sliku, dopuštajući gledatelju da nastavi vjerovati u film i građaninu da živi svoj život. Zaustavljanje gledatelja, zaustavljanje na slici: film je ušao u zrelu dob. Sfera vizualnog je prestala biti potpuno dostupna: stvarale su se rupe i puknuća, potrebna praznina i prekomjerna punina, zauvijek nestalih slika i zauvijek iskrivljenih pogleda. Predstava i gledatelj prestali su preuzimati čitavu igru. I odabirući film – navodno, umjetnost pomičnih slika – paradoksalno, počeo je moj filmofilski život nakon prvog *zaustavljanja na slici*.

Ovo zaustavljanje na slici štitilo je moj pogled, i nikad nakon *Kapa* nisam vidio čudne igrane ili dokumentarne filmove ‘o logorima’. Za mene je stvar bila riješena s *Noć i magla* i Rivettovim člankom. Dugo vremena sam bio poput francuskih vlasti, koje još i danas, pred svakom antisemitističkom idejom žustro emitiraju Resnaisov film kao da je dio nekog tajnog arsenala koji, kad god se zlo vraća, može ispočetka upotrijebiti svoje egzorcističke vještine. ‘Postoje stvari – rekao je Rivette – kojima se treba pristupati sa strahom i treperenjem. Smrt je jedna od tih stvari i kako netko može snimiti tako zagonetnu stvar i pritom se ne osjećati kao uljez?’ Složio sam se.

Kada je događaj gotov? Gdje je okrutnost? Gdje počinje opscenost i gdje završava pornografija? Znao sam da su ova pitanja važna za film ‘poslije logora’. Ja, jer sam bio istih godina, počeo ovaj film zvati ‘modernim filmom’.

Moderni film imao je jednu karakteristiku: bio je okrutan. Ali postojalo je i prihvaćanje te okrutnosti. Okrutnost je bila na ‘dobroj strani’. Okrutnost je rekla NE akademskoj ilustrativnosti i razorila licemjerne osjećaje prema čovječanstvu. Ovaj arhaičan osjećaj također je poručivao da je okrutnost stara koliko i film, kao trag koji otkriva što je temeljno moderno u kinu. Kako možemo zaboraviti spori i drhtavi kadar vožnje mladog Renoira prema *Nani* koja leži na krevetu i umire od boginja (*Nana*, 1926.)? Kako neki ljudi mogu Renoira smatrati autorom koji govori o vedrini života kad je sposoban dokrajčiti nekoga *kadrom vožnje*?

Zapravo, okrutnost je bila unutar logike mog puta u *Cahiersu*. André Bazin, koji je već teoretizirao okrutnost, tako ju je usko povezo sa suštinom filma da ju je zamalo pretvorio u ‘filmsku stvar’. Bazin je volio film *Louisia-na Story* jer je mogao vidjeti pticu koju krokodil proždire u stvarnom vremenu i u jednom kadru. Odabрати *Cahiers* bilo je odabрати realizam, i najzad određeni prijezir prema mašti. Lacanova formula: ‘Želiš gledati? Onda gledaj ovo’ već je bila zamijenjena drugom formulom: ‘Je li snimljeno? Onda moraš gledati’, iako, i pogotovo ako, je bilo bolno, nepodnošljivo ili potpuno nevidljivo.

Prijatelj je nedavno spomenuo dokumentarac Georgea Stevensa snimljen krajem rata, zakopan, iskopan i nedavno prikazan na francuskoj televiziji. Prvi film koji je logore pokazao u boji, i boja ih je transformirala *posve bez abjekcije* u umjetnost. Zašto? Ima li razlike između slike u boji i crno bijele, između Amerike i Europe, između Stevensa i Resnaisa? Stevensov film je čaroban jer je to priča o putovanju: svakodnevno napredovanje male grupe vojnika-filmaša, lutajućih filmaša duž uništene Europe, iz opustošenog Saint-Lo do Auschwitzta koji nitko ne očekuje, i koji ostavlja snažan dojam na filmsku ekipu.

Danas shvaćam da ljepota Stevnsova filma više duguje nevinosti pogleda nego pravednosti distance. Pravednost je teret onih koji dolaze nakon, a nevinost je zastrašujuća milost zajamčena onima koji stignu prvi, prvima koji se odvažaju na gestu filma. Sredinom sedamdesetih sam u Passolinijevom *Salò* ili pak u Syberbergovu *Hitleru* spoznao drugo značenje riječi nevin: to nije onaj koji nije kriv, već onaj koji snima zlo, a da pritom zlo ne misli. 1959., kao dječak, preneražen otkrićima, bio sam već zakopan u kolektivnu krivnju. Ali 1945., možda je bilo dovoljno biti Amerikanac i svjedočiti užasima, kao Stevens, ili Corporal Samuel Fuller u *Falkenau*, držeći kameru u ruci. Resnaisu je trebalo deset godina da krene montirati, a Pontecorvu petnaest godina da napravi pokret kamerom koji će nas toliko razljutiti – Rivetta i mene. Nekrofilija je stoga bila cijena ovog 'kašnjenja', a erotiziranje tijela pojačalo je 'pogled' – pogled okrivljene Europe, Resnaisov pogled i posljedično moj.

Štiteći šarm teksta "Kadar (vožnje) u *Kapu*", nisam pustio da godine prolaze bez razmišljanja, što ako je šarm izgubio snagu? Radeći na pariškom sveučilištu, sjećam se distribuiranja Rivettovog teksta studentima i pitajući za dojam. Još uvijek je vladao 'crveni period' kroz koji su studenti pokušavali uhvatiti nešto od političkog radikalizma šezdesetosme kroz profesore koji su im predavali. Ispalo je da su najmotiviraniji od njih pristali pogledati tekst iz obzira prema meni, kao interesantan povijesni dokument, iako pomalo zastario. Nisam se uzrujao, i ako bih ponavljao to iskustvo sa studentima danas, ne bih se brinuo hoće li ga razumjeti, već bih se potrudio da im se ukaže barem nago-vještaj onog što abjekcija jest. Da budem iskren, bojim se da ga ne bi bilo. Znak je to da *kadar vožnje* više nije pitanje morala i da film više nije dovoljno snažan da to propitkuje.

Trideset godina nakon projekcija filma *Noć i magla* (*Nuit et brouillard*, 1956., *Alain Resnais*) u srednjoj školi Voltaire koju sam pohadao, koncentracijski logori – koji su poslužili kao moja polazna scena – više se ne drže u svetom poštovanju, gdje su ih Resnais, Cayrol i mnogi drugi čuvali. Vraćeni su povjesničarima i znatiželjnicima. Zatočena želja koja se vraća kao «halucinacija u realno» očito je ona koja se nikad nije trebala vratiti. To je želja da plinske komore, konačno rješenje i na kraju krajeva logor – nikad nisu postojali: različiti oblici revizionizma. Uz '*kadar vožnje u Kapu*', današnji studenti filma također nasljeđuju neproverene informacije, tabu koji nije jasno identificiran, jednom riječju samo još jedan krug u povijesti i strah od drugog unutar nje. Zaustavljanje pogleda na slici je prestalo funkcionirati; banalnost zla sada može pokrenuti nove, elektronske slike.

U novijoj Francuskoj već ima dovoljno simptoma za nekoga iz moje generacije da se osvrne na ono što mu je dano kao Povijest i primijeti krajolik u kojem je odrastao – tragičan i istovremeno ugodan krajolik. Dva politička sna – Američki i komunistički – definirani Yaltom. Iza nas je točka bez povratka, obilježena Auschwitzom i novim konceptom 'zločina protiv čovječnosti'. Ispred nas je nezamisliva nuklearna apokalipsa, gotovo sigurno. Ono što je upravo završilo trajalo je 40 godina. Pripadao sam prvoj generaciji za koju su rasizam i antisemitizam definitivno pali u "smeće povijesti". Je li ta prva generacija jedina? Bila je to jedina koja je tako lako vikala protiv fašizma ("fašizam-ne-prolazi!") jer se činilo da je to prošlost, ništavost i praznina. Naravno, bila je to pogreška, ali pogreška koja nas nije spriječila da živimo jako dobro tijekom "poslijeratnog gospodarskog rasta". Također, bili smo naivni kad smo se ponašali, kao da će estetika Resnaisove elegantne nekrofilije zadržati pogled na distanci.

“Nema poezije nakon Auschwitza”, rekao je Adorno prije nego što ju je promijenio u sada poznatu formulu”.

“Nema fikcije nakon Resnaisa” mogao sam uzviknuti prije nego što odustanem od ove pomalo pretjerane misli. “Zaštićeni” šokantnim otkrićem logora, jesmo li mislili da je čovječanstvo palo u ne-čovječanstvo samo jednom bez mogućnosti ponavljanja? Jesmo li se doista kladili da je najgore završilo?

Ali ako je “jedinствeno” i “u cjelini” bilo previše i ako čovječanstvo nije moglo usvojiti *Shoah* (Lanzmann, 1985.) kao metaforu onoga što je bilo i još je sposobno biti, onda bi istrebljenje Židova bilo samo židovska povijest i – u skladu s opadajućom važnošću u pogledu krivnje, *metonimijom* – vrlo njemačka povijest, francuska povijest, posljedica arapske povijesti, ali ne baš danska povijest i gotovo uopće ne bugarska. Mogućnost metafore je bila ta koja je unutar filma naglasila suvremenu obvezu zaustavljanja na slici i embarga na fikciju. Cilj je bio drugu priču ispričati drugačije, gdje je društvo bilo jedini lik i prva anti-zvijezda. Cilj je bio rađanje drugog filma “koji bi znao” da prerano vraćanje događaja u fikciju rezultira brisanjem njegove posebnosti, jer fikcija je sloboda koja se raspršuje i koja se unaprijed otvara beskonačnim varijacijama tumačenja.

Godine 1989, tijekom posjeta Phnom Penhu i kambodžanskim selima, imao sam kratak uvid u to kako je *izgledao* genocid – ostavljen bez slika i bez gotovo ikakvih tragova. Ironično, vidio sam da film više nije intimno povezan s ljudskom poviješću, činjenicom da su, nasuprot nacističkim mučiteljima koji su snimali svoje žrtve, Kmeri ostavili samo fotografije i masovne grobnice. Zato što je još jedan genocid počinjen bez slika istoga, a i bez kazne, da je putem retroaktivnog efekta zaraze *Shoah* postala relativna. Povratak blokirane metafore aktivnoj metonimiji te povratak stopiranja slike svom virusnom analogu. To je išlo veoma brzo: od 1990. Rumunjska revolucija frivolnim je

načinima progonila očite ubojice za “ilegalan posjed oružja i genocid”. Treba li sve biti ponovno učinjeno? Da, ali ovoga puta bez kinematografije – i zbog toga oplakivanje.

Vjerovati u film značilo je napraviti sve da mu ne vjerujemo. To je čitava priča o *Cahiersu* 1968. i nemogućnosti odbacivanja *bazinizma*. Naravno, nije bilo pitanje ‘spavanja u kadru kao u krevetu’, ili provokacije Barthesa miješajući stvarnosti i reprezentaciju. Bili smo dovoljno obrazovani da smjestimo gledatelja u značenjski lanac ili da primijetimo upornu ideologiju ispod lažne neutralnosti spram tehnologije. Bili smo čak i hrabri, Pascal B. i ja, ispred amfiteatra prepunog uzbuđenih ljevičara, vičući da se film više ne može pogledati već se mora pročitati. Ovo su bili glasni pokušaji suprotstavljanja naivcima, glasni ali u mom slučaju i neuspješni. Uvijek dođe vrijeme kad moramo platiti dug slijepog vjerovanja i moramo se *usuditi vjerovati u ono što vidimo*.

Naravno, nismo obavezni vjerovati u ono što vidimo – to čak može biti i opasno – ali nismo dužni ni uzdati se u film. Mora biti nekog rizika i neke vještine, neke vrijednosti, u akciji pokazivanja nečega nekome tko je sposoban gledati. Koja bi bila svrha naučiti čitati vizualno i dekodirati poruke ako ne postoji duboko, barem minimalno uvjerenje da gledanje dominira nad ne-gledanjem. I uvjerenje da ono što nije viđeno ‘na vrijeme’ nikad neće biti viđeno. Film je umjetnost sadašnjosti.

Sjećam se žestine s kojom sam to rekao prvi i posljednji put. Bilo je to u Teheranu, na školi filma. Ispred novinara, Khemais K. i mene, sjedili su redovi dječaka s tek izniklim bradama i redovi crnih vreća – vjerojatno djevojčice. Dječaci su bili slijeva, a djevojčice zdesna, u skladu s apartheidom koji je na snazi u ovoj zemlji. Najzanimljivija pitanja dolazila su od djevojčica – napisana na malenim komadi-

ćima papira. Gledati te djevojčice, tako pažljive, fokusirane i glupo umotane, u meni je uzrokovalo bijes koji nije imao posebnog objekta, usmjeren manje na njih, a više na moći zbog kojih je ono što je vidljivo ono što je pročitano – i to je ono što je vječno osumnjičeno za izdaju i reducirano pomoću čadora ili policije znakova. Ohrabren neobičnim trenutkom i mjestom, dopustio sam si propovijedati u korist vizualnog pred publikom pokrivenom velom – koja se slagala.

Zakašnjeli bijes, posljednji bijes. Doba sumnje je zbilja završeno. Možemo biti sumnjičavi kada je određena ideja ili istina na kocki. Slike više nisu na strani dijalektičke istine 'gledanja' i 'pokazivanja'; potpuno su se premjestile na stranu promocije i oglašavanja, na stranu moći. Tako da je zbilja krajnje vrijeme početi raditi na onome što je ostalo: zlatna i posmrtna legenda o tome što je film nekad bio, od čega je bio i kakav je mogao biti. 'Naš posao će biti pokazivati kako su individualci, okupljeni u mraku kao ljudi, spaljivali svoj imaginarij podgrijavajući realno – to je bio nijemi film; i pokazivati kako je plamen uništio sam sebe, pokazivati kako nam je ostao samo maleni plamen – a to je razgovor o filmu i televiziji u nekom kutku prostorije.'

Sjećam se točnog trenutka kada sam znao da ideja '*kadra (vožnje) u Kapu*' treba biti preispitana, a koncept 'moder-
nog filma' prerađen. 1979. francuska televizija je prenijela *Holocaust*, američku seriju Marvina Chomskog. Petlja se odvrtjela unatrag. Amerikanci su dopustili Stevensu da napravi dokumentarac spomenut ranije, ali nikad ga nisu emitirali zbog hladnog rata. Nesposobni obračunati se s povijesti koja na kraju krajeva nije njihova, američke produkcije privremeno su je prepustile europskim umjetnicima... Ali prema toj povijesti, kao prema bilo kojoj drugoj priči, zadržali su pravo ponovnog prisvajanja, i prije ili kasnije Hollywood će se usuditi pričati 'našu' priču. Ispričat će je vrlo pažljivo, ali će je i prodati kao još jednu svoju.

Formom američke dokumentarne drame može se postići da povijest izađe iz kino klubova i servisom televizije se ponudi 'čitavom čovječanstvu', odnosno globalnoj TV publici, no simulacija *Holocausta* definitivno se više nije suočavala sa začudnošću nad čovječanstvom sposobnim za zločin nad samim sobom, a osim toga je i bila nesposobna iznijeti individualne priče ljudi s imenima i prezimenima.

Holocaustom, Marvin Chomsky je polako ali sigurno vratio estetskog neprijatelja: dobar sociološki program s dobro odabranim protagonistima kolektivne patnje. Petlja se odvrtjela unatrag i mi smo izgubili. Dokaz? Ovo je vrijeme kada je svježi val revizionizma zahvatio Francusku.

Prošlo je 20 godina od '*kadra (vožnje) u Kapu*' do ovog nerazumljivog *Holocausta*. Dao sam si vremena. 'Problematika' logora, problematika moje prehistorije, će me zauvijek angažirati ali ne više u tolikoj mjeri kroz film. Ali upravo kroz film sam shvatio na koji način me se ta povijest ticala i u kojoj formi mi se to ukazivalo. Morao sam ostati vjeran onome što me toliko duboko dirnulo. Svaka 'forma' je lice koje nas promatra. Upravo zbog toga, iako sam ih se bojao, nikad nisam vjerovao onima koji su u srednjoškolskom kino klubu patronizirajući napadali 'jadne formaliste', budale, optužujući ih da više uživaju u osobnom užitku forme filma nego u konkretnom 'sadržaju'. Ali samo oni koji su dovoljno rano pogođeni nasiljem forme shvatit će – na kraju života – kako je ovo nasilje jednako sadržaju. A ovaj trenutak uvijek će doći dovoljno rano da umru izliječeni, mijenjajući banalnost 'filma koji reflektira društvo' za enigmatičnost pojedinačnih pojava, i druga važna pitanja bez odgovora. Forma je želja; sadržaj je samo pozadina u trenutku kad nas više nema.



Ovo su bile moje misli prije par dana kad sam na televiziji vidio slike jako poznatih pjevača/ica i izglednule afričke djece. Slike zvijezda su se miješale sa slikama mršave djece. Zapravo, zauzimale su njihovo mjesto; zamjenjivale su ih i brisale. Miješajući bogate poznate osobe i kosture u tipičnoj dinamičnoj montaži u kojoj dvije slike pokušavaju postati jedna, video pokušava iznijeti 'komunikaciju' između Zapada i Istoka. Evo me, mislio sam, prisutno lice abjekcije i uznapredovala verzija mog 'kadra u Kapu'. Ovo su slike za koje bih volio da ih je bar jedan tinejdžer vidio i zgrozio se, da ih se posramio. Ne samo zato što je sit i dobrostojeći, već zato što se ovdje radi o estetskom zavodjenju, a zapravo je sve stvar savjesti – dobro ili loše – biti čovjekom i ništa više.

Shvatio sam da je moja čitava povijest ovdje. 1961. pokret kamere estetizirao je mrtvo tijelo, a trideset godina kasnije bogati i gladni plešu zajedno. Ništa se nije promijenilo, niti ja, zauvijek nesposoban gledati ovaj karnevalski ples smrti, srednjovjekovan i ultra moderan, niti dominantne koncepte dogovorene ljepote. Forma se ipak malo izmijenila. U *Kapu*, još uvijek je bilo moguće uzrujati se Pontecorvo-

vim nehajnim kršenjem određene distance, koju je trebao zadržati. Kadar vožnje bio je nemoralan iz jednostavnog razloga – stavljao je njega kao filmaša i mene kao gledatelja, na mjesto na kojem nismo pripadali, na kojem ja nisam htio i nisam mogao biti, tim me kadrom 'deportirao' iz realne situacije gledatelja-svjedoka, prisiljavajući me da budem dio slike. Koje je značenje Godardove formule osim da se *niko nikad ne smije staviti u poziciju u kojoj nije, i nikad ne smije govoriti u ime drugoga?*

Zamišljajući Pontecorvovu gestu, gestikulaciju ruke prema kadru vožnje, još sam više uzrujan jer je u to vrijeme kadar vožnje podrazumijevao tračnice, osoblje i fizički trud. S manjom bistrinom mislim na geste osobe odgovorne za digitalno pretapanje uratka '*We are the children*' koji pretapa slike bogataša i umiruće djece. Zamišljam ga kako pritišće gumbe na konzoli, odsječen od onog što oni jesu i što predstavljaju, nesposoban sumnjati da bi netko time mogao biti uzrujan, njegovim robovanjem automatskim gestama. Ta osoba pripada svijetu televizije – gdje drugost manje ili više nestaje, nema dobrog ili lošeg načina da se manipulira slikama. Više nema slike 'drugoga' već slika između drugih, na tržištu afirmiranih slika. Ovaj svijet kojem se više ne inatim – svijet je bez filma. Tada mogu jasno vidjeti zašto sam prigrlio film: kako bi on mene mogao prigrliti zauzvrat. Kako bi me mogao naučiti da neumorno svojim pogledom dotičem granicu, na kojoj počinje drugi.

IVO LOZICA

Vizualni esej

Ivo Lozica je rođen u Lumbardi, na otoku Korčuli, 10. srpnja 1910. godine.

Polazio je Klesarsku školu u Korčuli, Akademiju likovnih umjetnosti u Zagrebu, te se specijalizirao na Sorbonne u Parizu. Po povratku u Zagreb radi u Meštrovićevom ateljeu i kasnije kao Kršinićev asistent na Akademiji.

„Prvenstveno ga zaokupljaju ljudi rodnoga kraja; modelira likove ribara, težaka, seljaka, radnika. Iako je njegovo umjetničko djelovanje bilo kratko, Lozica je stvorio niz radova koji zauzimaju istaknuto mjesto u novijem hrvatskom kiparstvu, a ostavio je i brojne crteže.“ (Lozica, Ivan, Enciklopedija likovnih umjetnosti, Jugoslavenski leksikografski zavod, 1964.)

1942. godine se vraća u rodnu Lumbardu gdje radi skice u terakoti, male skulpture u drvu i portrete. Prilikom portretiranja mlađeg brata Luje, kako ga nije mogao nagovoriti da mirno sjedi, predložio je da jedan drugoga portretiraju; taj dan je Aloiz Lujo Lozica odlučio također biti kipar.

„Cijelo vrijeme je pod sumnjom da sudjeluje u akcijama protiv fašističkog režima u Lumbardi. Talijanski su ga fašisti, nakon što su ga zatvorili i mučili, strijeljali 27. ožujka 1943.“ (Božena Kličinović, *Ivan Lozica 1910.–1943.*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Gliptoteka, 2002.).





Ivo Lozica, *Narikača*, 1937., drvo.



Ivo Lozica, *Klesar*, 1942., suha glina.



Ivo Lozica, *Raščešljavanje vune*, 1943., drvo.



Ivo Lozica, *Prema pijaci*, 1935., sadra.

DOSTA AKTIVIZMA – OSLOBODIMO STRUKTURE!

Petra Matic

DIŠIMO KROZ STRAHOVE I STISNUTE ZUBE:
NEKA BOLI!

OGULIMO – SVE!
ISCIJEDIMO – SVE!

SVOJA TIJELA
ZAUZMIMO!

ŽIVIMO ZAJEDNO:
NAŠ PROSTOR JE NAŠ
KAD SVI_E IMAMO GLAS

PROSTORE
ZAUZMIMO!

POGREŠKE – PRIZNAJMO!
IZ NJIH – NAUČIMO!

DRUGE – SLUŠAJMO I
POTIČIMO!

KRITIZIRAJMO!
PRIJEDLOZIMA –
A NE KUKNJAVOM...

SUSTAV – OKRUŽIMO I RASTVORIMO!

STRUKTURE – AKTIVACIJOM OSLOBODIMO!

